

**Verhandeling over het nuttig gebruik van Joodse schrijvers
in de Bijbelverklaringen**

**De verhandeling over het gebruik van de Joodse geschriften,
vooral de Targum, de beide Talmoeds: Misnah en Gemara,
is overgenomen uit het 1ste deel van
Gill's verklaring van het
Nieuwe Testament**

Door

DR. JOHN GILL

Engels Godgeleerde, 1697-14 oktober 1771

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012**

TOELICHTING

John Gill, geb. Kettering , Northamptonshire, 23 november 1697-14 oktober 1771, was een Engels Godgeleerde, met een Baptistische geloofsovertuiging.

Hij beheerste de Latijnse klassiekers en leerde Grieks op z'n 11^e jaar. Hij vervolgde zelfstudie in diverse wetenschappen die tot hulp dienden om de Bijbel te verklaren.

Gill schreef een buitengewoon heldere Bijbelverklaring en een groot aantal boeken en preken. William Huntington roemt hem als de beste Engelse Bijbelverklaarder.

Van zijn Bijbelverklaring verscheen alleen het Nieuwe Testament, waarvan gedeelten gepubliceerd werden in de 'Bijbelverklaring van Patrick, Polus, Welsh, Whitby Gill, Doddridge en andere voornamelijk Engelse Godgeleerden.' Uitgave, Amsterdam 1750 e.v.

De onderstaande aanbeveling op het gebruik van de **Joodse geschriften**, zoals de Targum, de beide Talmoeds: Misnah en Gemara, enz., is afgedrukt in het 1ste deel van Gill's verklaring van het Nieuwe Testament.

Dr. Gill spreekt zijn verbazing en droefheid uit over de grote verachting over de Joodse geschriften door de christenen vanaf de Vroegere Christelijke Kerk. Er zijn boeken waarin Christus op een vreselijke wijze onteerd wordt. Voor zulke Joodse geschriften heeft Dr. Gill natuurlijk geen goed woord over.

Gill wijst erop dat de studie van andere Joodse geschriften een bron van informatie biedt voor de uitleg van de hele Bijbel. Zijn voornamelijk doel daarbij is een juiste vertaling en een heldere verklaring van de Heilige Schrift. In Joodse geschriften worden een groot aantal gelijkenissen gebruikt voor zedelijke en de geestelijke lering. De Heere Jezus gebruikte ook veel gelijkenissen, zoals het toen in de Rabbijnse scholen gebruikelijk was. In de literatuur die dateert *uit van de tijd vóór Christus* kunnen wij het Joodse gedachtegoed vinden. De visie en de beleving van oprechte kinderen van God worden daar beschreven in de context van hun eigen tijd. Dat deze visie op sommige punten anders is dan de onze, wil niet altijd zeggen dat zij verkeerd waren en wij een goede mening hebben.

Dat de Joden zich alsnog beroepen op deze geschriften – en de commentaren en dergelijke die daarna gevolgd zijn – is te begrijpen. Wij doen precies hetzelfde met onze oudvaders. Wij beroepen ons op voorgangers die veel betekend hebben in het

kerkelijke leven in de voorgaande eeuw. Dan gaan wij een stap terug naar de geschriften van de nadere Reformatie. Als deze geen voldoening geven doen wij nog een stap terug en gaan naar de Reformatoren. Komen wij er dan nog niet uit dan nemen we een heel grote stap terug en komen bij de oude Kerkvaders van de vroegere Christelijke Kerk. Daar is niets op tegen. Maar waarom werden in de achterliggende 19 eeuwen geen informatie ingewonnen bij de oude Joodse literatuur? Vanzelfsprekend gaat het nu niet over hun geestelijk inzicht in de teksten van het Oude Testament, want daarin ontbreekt het zuiver geestelijk leven, wat gewerkt worden door de Heilige Geest. Christus heeft Zijn discipelen beloofd, dat de Geest hen in de waarheid leiden zal. En dat heeft Hij gedaan, niet alleen bij de discipelen maar ook bij allen die in hun voetstappen wandelden achter Jezus. Deze geestelijke waarden mist men in de visie van het oude en nieuwere Jodendom.

Maar wat ook heel belangrijk is, het Joodse gedachtegoed komt naar voren, zonder Griekse wijsbegeerte en de scholastieke kennis die in de loop van de eeuwen in de christelijke kerk zo diep is ingedrongen. De kerk van het Nieuwe Testament is Joods. De Heere Jezus is de Beste Jood die er is. Hij heeft de Kerk ingesteld. Hij heeft Joodse mannen daarvoor gebruikt om Zijn Evangelie te beschrijven en te preken in de wereld. Het Nieuwe Testament is Joods, van voor tot achter, van binnen en van buiten. Het ademt Joods. In een christelijke betekenis wil dat zeggen, dat deze Evangelische inzichten die de oorspronkelijke Joodse Nieuw Testament bevat, een Goddelijke en blijvende Waarheid is. Maar wat gebeurde er met deze eerste Kerk?

Zij werd ten eerste, beïnvloed door Joodse christenen die een wettische ligging hadden van het Evangelie en een wettische vorm maakten in kerkregering, waardoor de grootste verwarring ontstond. Wij kunnen dit onder meer vinden in de brief van Paulus aan de Galaten.

Het tweede kwaad waarmee de kerk geconfronteerd werd, was de filosofische Griekse wijsbegeerte. Paulus waarschuwt ertegen, onder andere in 1 Korinthe 1: 20. *Waar is de wijze? Waar is de schriftgeleerde? Waar is de onderzoeker dezer eeuw? Heeft God de wijsheid dezer wereld niet dwaas gemaakt?* Paulus waarschuwt tegen beide verderfelijke invloeden in Kolossenzen 2: 8. *Ziet toe, dat niemand u als een roof vervoere door de filosofie en ijdele verleiding naar de overlevering der mensen, naar de eerste beginselen der wereld, en niet naar Christus.*

Het zou de christelijke kerk toch wel betamen om zich tegenover het Jodendom wat positiever op te stellen. Uit hen is Christus voortgekomen zoveel het vlees aangaat, *Die God is boven alles te prijzen tot in eeuwigheid.* Van, of via hen kregen wij de complete Bijbel. Is dat klein? Hen zijn de woorden Gods toebetrouwd en zij hebben het ons gegeven. Zij zijn gebruikt tot Evangelisatie door heel de toenmaals bekende wereld. Zij hebben het Evangelie verworpen, maar daardoor is het tot de heidenwereld gekomen. *Maar indien hun verwerping de verzoening was voor de wereld, hoeveel te meer zal hen weder aanneming dan leven geven uit de doden, zowel voor Israel, het Jodendom en de Christelijke Kerk?* Rom. 11. Als deze grote giften en deze dierbare beloften voor de christelijke kerk, ons niet tot dankbaarheid zal aanzetten aan het Joodse volk, wat moet het dan doen? Joden werden door God nooit voorbestemd om dood en verderf te brengen in de wereld, maar het leven. Leven? *Ja, die in Mij gelooft heeft het eeuwige leven, want Ik ben de Opstanding en het Leven,* zegt de voortreffelijkste Jood van alle Joden. *Hoort Hem!* Zegt Zijn aanbiddelijke Vader, Die in Hem verzoend is. Al zien wij de vervulling van Gods beloften niet met onze ogen, dan zien we ze toch door het geloof én Hem, Die het beloofd heeft. Hij is trouw!

Verhandeling over het nuttig gebruik van Joodse schrijvers in de verklaring van het Nieuwe Testament

JOHN GILL

De heilige boeken, waarvan het volgende werk een verklaring is, zijn van een gelijk gezag als de woorden van God, vervat in de Schriften van het Oude Testament; zijnde zowel als die van God ingegeven, en nuttig tot dezelfde oogmerken, tot lering, tot bestraffing, wederlegging en onderwijzing die in de rechtvaardigheid is. Zij bevatten zaken van het allergrootste belang en aangelegenheid, voor de geestelijke en eeuwige welstand der mensen, voor de eer en zaak van onze grote Verlosser, en verheerlijking van God; en moeten daarom met alle zorgvuldigheid doorgelezen, met alle naarstigheid onderzocht, en zoveel in ons is, met alle vlijt, onderscheiden en rechtmatig verklaard worden, waartoe ik in dit werk mijn pogingen heb aangewend.

De vier evangelisten hebben verhaald alles, wat enige wezenlijke betrekking had tot de grote Insteller van de christelijke godsdienst, onze Heere Jezus Christus. Ze geven ons een bericht van Zijn heraut en voorloper, Johannes de Doper; zijn ouders, wonderlijke ontvangenis en geboorte, met veel wonderbare omstandigheden daartoe behorende. Zij beschrijven zijn bevoegdheid tot zijn gewichtige bediening, zijn gedrag en wandel, kleding en spijs, omgang met de mensen, prediking en doop, zijn opgang en navolgers, gevangenis en dood en wijzen verscheiden profetieën aan die in hem vervuld zijn. Maar boven alles maken zij hun meeste werk van Christus zelf. Zij verklaren hem te zijn de Zoon van God, en de Zoon des mensen; zij vertonen Zijn afkomst, als mens te wezen van de koningen van Juda, en de oude aartsvaders Abraham, Izak en Jakob. Ja, zij brengen die tot de eerste mens Adam; zij zeggen ons, wie Zijn eigenlijke moeder en vermeende vader waren; uit welk een geslacht zij waren voortgesproten, waar zij woonden, hoedanig hun wereldse omstandigheden, en bezigheid des levens waren. Ze spreken van Zijn wonderdadige ontvangenis, door de kracht van de Heilige Geest; van de tijd en de plaats van Zijn geboorte; en van hetgeen daar vooring en navolgde, dat nodig is geweten te worden. Ze verhalen enig dingen van Zijn kindsheid en jongelingschap; ze geven ons een bericht van Zijn doop, de openlijke aanvaarding van Zijn dienst; zij beschrijven Zijn redevoeringen tot Zijn discipelen en de schare; verscheiden gesprekken met de Joden, overpriesters, Schriftgeleerden, Farizeeën en Sadduceeërs; Zijn gelijkenissen, het gebruiken van gemene spreekwoorden en klemredenen. Zij maken gewag van veel verbazende wonderwerken door Hem gewrocht, als bewijzen van Zijn Godheid, Goddelijke zending en Messiasschap; zij geven ons op de namen en het getal van Zijn apostelen welke Hij uitzond om in Zijn Naam te prediken.

Zij maken gewag van veel verbazende wonderwerken door Hem gewrocht, als bewijzen van Zijn Godheid, Goddelijke zending en Messiasschap; zij geven ons op de namen en het getal van Zijn apostelen welke Hij uitzond om in Zijn Naam te prediken. zij verhalen Zijn moeilijke reizen, die Hij op Zich genomen heeft, om goed te doen aan de lichamen en zielen der mensen, door het genezen van ziekten, en het prediken van het Evangelie. Alsook Zijn verzoeking van de satan in de woestijn; Zijn versmading en verachting, hem door mensen aangedaan; Zijn lijden, dood, met alle derzelve handigheden; gelijk ook Zijn opstanding uit de dood en opvaring ten hemel. Ze geven het geheel van de volkomen historie van het leven van Christus. Want dat van de ene Evangelist is overgeslagen, vindt men bij een andere aangetekend; en dat alles met de grootste onpartijdigheid, eenvoudigheid en oprechtheid; en een volkomen

overeenstemming tussen de heilige schrijvers. Want hoewel er enige dingen zijn, waar in de ene en de ander in de eerste opslag schijnt tegen te spreken, deze laten zich gemakkelijk overeenbrengen, gelijk in de volgende verklaring gedaan is.

De Goddelijke historie, genaamd de *Handelingen der apostelen*, is een verhaal van hetgeen door hen gedaan is, na de hemelvaart van onze Heere, in gevolge van de last en de onderrichtingen, welke Hij hun gegeven had. Dat boek leert ons, hoe de apostelen, op het bevel van Christus, zich te Jeruzalem bleven ophouden tot op de dag van het Pinksterfeest, wanneer zij met de buitengewone gaven van de Geest vervuld werden; inzonderheid met de gave van vreemde talen te kunnen spreken, waardoor zij in staat gesteld werden om het Evangelie te verkondigen aan allerhande volkeren, waartoe zij last hadden van Christus. Hierin zien wij, wat zij te Jeruzalem hebben uitgewerkt, daar zij, volgens het uitdrukkelijk bevel van Christus, moesten beginnen te prediken; hoeveel er bekeerd werden, en welk een aanzienlijke kerk daar is opgericht; hoe na de dood van Stefanus een vervolging ontstaan is, waar door de gemeente verstoord, en veel die de gaven van de Geest hadden, verstrooid zijn. Die overal, waar zij kwamen, het Woord verkondigden, doch eerst alleen de Joden; waardoor ook gemeenten opgericht werden in andere gedeelten van Judea, Samaria en Galiléa, gelijk in Syrië, Fenicië en andere gewesten. In het bijzonder wordt in dit boek een bericht gevonden van de reizen van de apostel Paulus, in de heidense wereld; van de wonderwerken door hem gewrocht, van zijn redevoeringen, gesprekken en disputaties, van zijn verantwoordingen voor koningen en raadsvergaderingen, voor de Joodse Raad en de Romeinse landvoogden; van de menigvuldige moeilijkheden en gevaren waarvoor hij bloot gesteld is geweest; van de grootheid en nuttigheid van zijn dienst tot voortzetting van het Evangelie van Christus. In het kort, dit boek vertoont ons de voortgang van het Evangelie, zowel in Judea als onder de Heidenen, mitsgaders de oprichting van de eerste Christelijke gemeenten in de wereld; de tijd wanneer, de wijze hoe, en de middelen waardoor dit alles is uitgewerkt. Het is een verwonderlijk vertoog van de wijsheid, macht en goedheid van God; waarom het niet anders dan met, vermaak en nut gelezen kan worden van allen, die de Heere Jezus in oprechtheid lief hebben.

De brieven, door verscheiden apostelen geschreven aan de gemeenten welke door hen geplant; en aan bijzondere personen, welke bij hen in achtung waren, zijn van de alleruiterste aangelegenheid. Deze behelzen alles, wat het geloof en de wandel aangaat; hier worden de leringen van het Evangelie in een helder licht gesteld; de plichten van de godsdienst, algemene en bijzondere, de wereld, als de kerk aangaande, voorgesteld en door de beste beweegmiddelen aangedrongen; al hetgeen de natuur en gesteldheid van de Christelijke gemeenten aangaat, zo tot het bestuur als de opzieners daarvan, moet hieruit gehaald worden. Want wat daarin geschreven is, is niet alleen geschreven tot nut van de kerken in die tijd, de bedienaars en leden derzelve, maar ten dienste van de kerken van Christus door alle eeuwen; daarin is melk voor jonge kinderen, en vaste spijs voor mannen; daarin worden regelen gegeven tot onderrichting voor maatschappijen en bijzondere personen, in een zedelijk en burgerlijk zo wel als in het christelijk leven; tot besturing van het uitwendig leven en de wandel, zowel als de beoefening van geestelijke gaven en waarneming van de Evangelische instellingen.

Het boek der *Openbaring* van de apostel Johannes waarmee de echte verzameling der Heilige Schriften besloten wordt, is een profetische historie van wat de gemeenten van Christus zouden overkomen; en van de aanmerkenswaardigste dingen, welke in de

wereld zouden voorvallen. Voornamelijk in het Roomse gebied, vanaf de opstanding van Christus tot aan het einde van de wereld; zodat deze heilige boeken, alle samen genomen een beschrijving van zaken opgeven van de eerste tot aan de tweede komst van Christus, tot aan het einde van de wereld, wat geschied is, en nog in de wereld geschieden zal; wat volgelingen van Christus geloven en doen en wat zij verwachten moeten dat vervuld zal worden in de wereld, in de kerken en in hun; totdat Hij zal verschijnen, die de Insteller is van hun Godsdienst, het Voorwerp van hun geloof, hoop en liefde; naar Wiens komst zij vurig verlangen, hartelijk om wensen en bidden. Een behoorlijk begrip en rechte kennis van de boeken van zo een belangrijkheid als deze, kan niet anders dan zeer wenselijk zijn, voor allen die deze naar waarde achten en eerbiedigen. Maar wie is toch deze dingen bekwaam? Het is zeker dat de Heilige Geest, die de heilige mannen Gods heeft aangeblazen om te schrijven, de beste Uitlegger daarvan is. Die leidt Zijn volk meer of min, in de waarheden die daarin vervat zijn. Zijn bijstand moet daarom voor alles afgebeden en zonder Hem niets in dit geval ondernomen worden. De vergelijking van geestelijke dingen met geestelijke zaken, of met andere woorden; de vergelijking van de Schrift met zichzelf; duistere en moeilijke plaatsen met andere teksten die lichter en klaarder zijn. Dit zal van merkbare nuttigheid wezen om dezelve beter te verstaan. Het acht geven op de overeenstemming des geloofs, de samenstemming van waarheid met zichzelf en van de een de waarheid met de andere; de regel van gezonde woorden, de hele inhoud van de Evangelische waarheden, opgemaakt uit de heilige Schriften, waarmee de zin van elke tekst moet overeenkomen, helpt zeer veel hier toe.

Waarbij mag gevoegd worden, *de genadige ondervinding welke een mens Gods in zichzelf heeft van die waarheid, kracht, invloed en het gewicht van het woord van God op zijn eigen ziel.* Want naast de Schriften zelf, moet in het algemeen overwogen worden of een uitleg van een bijzondere tekst overeenkomt met de algemene ondervinding der heiligen en van de mensen zelf. Verder, een behoorlijke kennis der talen waarin de schriften zijn beschreven, komt zeer wel te pas in het uitleggen ervan, in zeer veel gevallen. Ja zelfs aan de kunsten en wetenschappen en allerhande kennis, natuurlijke, zedelijke en in burgerlijke zaken, zijn meer of minder nuttig, tot het verstaan van de boeken van het Nieuwe Testament.

En onder de menigvuldige hulpmiddelen die daartoe gebruikt moeten worden, is geen van de minste de kennis van de zaken der Joden, hun gewoonten, en plechtigheden, wetten en overleveringen, die in gebruik zijn geweest in de tijd van Christus en de apostelen, wat blijken zal wanneer men het volgende aanmerkt:

1. Dat onze Heere Jezus Christus, Wiens leven door de vier Evangelisten beschreven is, Zélf een **JOOD** is, geboren van Joodse ouders, in het land van Judea. Hij werd opgevoed in de Joodse godsdienst; Hij schikte zich naar hun wetten en gewoonten, Zijn hele leven door; Hij werd gezonden tot het volk der Joden, als een profeet, en tot hen alleen; voor hen deed Hij zijn redevoeringen, met hun hield Hij gesprekken, en onder hen deed Hij wonderwerken. Met één woord, onder hen leefde en stierf Hij. Men kan daarom niet denken, dat Hij anders zal gesproken hebben dan in de taal en met woorden en spreekwijzen, welke onder dat volk in een algemeen gebruik waren; dat Hij in veel gevallen geooogd en gezinspeeld zal hebben op bedrijven en gewoonten die onder hen plaats hadden. De kennis derhalve van hun manieren van spreken handelingen en gebruiken, zal van meer dan gemene dienst zijn, tot het verband van veel dingen, door Christus gesproken, en door de Evangelisten te boek gesteld. Men merke daarbij nog aan,

2. Dat al de apostelen van Christus en alle schrijvers van het Nieuwe Testament, **Joden** zijn geweest; zij waren opgebracht in de Joodse godsdienst; zij predikten alleen de Joden in de tijd van Christus; en nog eerst tot hen, na dat hun last verder uitgebreid was, om ook de Heidenen te prediken; de eerste gemeenten, onder de Heidenen zelf, bestonden grotendeels uit Joden, aan welke de brieven zijn geschreven, gelijk uit die brieven zelf kan gezien worden. Kan men nu anders denken, dan dat zij, niettegenstaande de Goddelijke ingeving, en hoewel zij in de Griekse taal schreven, die manieren van spreken zullen gehouden hebben, waaraan zij gewend waren? En dat zij gezinspeeld hebben op plechtigheden en gewoonten, welken zij geoefend hadden, zowel als het volk aan wie zij schreven? Indien de boeken van het Nieuwe Testament geschreven waren door Engelse schrijvers, al waren zij door de Heilige Geest aangeblazen, er zouden, buiten allen twijfel, veel Engelse spreekwijzen in geweest zijn, gelijk het ook zeer klaar is, dat er veel Hebreeuwse spreekmanieren in deze boeken voorkomen; en zij zouden geoogd hebben op gebruikelijkheden en gewoonten onder hun volk, gelijk dezen gedaan hebben. De kennis der Joodse taal en gewoonten, zal bijgevolg van groot nut zijn, tot een beter verstand van veel dingen, welken in de Schriften van deze mannen voorkomen. Men doe hier nog bij,

3. Dat het Jodendom, eigenlijk zo genoemd, voor zover het een bijzondere godsdienst was, en onderscheiden van de Christelijke, - hoewel niet strijdig daartegen, - in de tijd van Christus in wezen en in volle kracht was, hoewel nabij haar einde, in de tijden der apostelen vernietigd, en het christendom door hen bevestigd werd. Waarom men niet kan geloven, dat in een zaak van die natuur, als is de afschaffing der Joodse plechtigheden, en de bevestiging van Evangelische instellingen, welke duren zouden tot aan het einde van de wereld, de twistredenen met de Joden daarover, en het bericht dat ons daarvan gegeven wordt met enige uitdrukkingen en zinspelingen zouden gevonden worden; welken uit de kennis van de zaken der Joden aanmerkelijk licht kunnen ontvangen.

Deze overwegingen hebben mij, veel jaren herwaarts, bewogen mijn werk te maken van het lezen der oudste Schriften der Joden welke ik bekomen kon, om mij van de waarheid daarvan te verzekeren, en het Nieuwe Testament te beter te verstaan; en hoewel dit veel zwaarigheid en moeite heeft ingehad, en mij de voortzetting van andere be-oefeningen belet heeft, kan ik echter niet zeggen, dat het mij berouwt. De wijze waarop ik begon en welke ik ook lange tijd vervolgd heb, was, wat mij onder het lezen voorkwam, dat ik oordeelde van dienst te kunnen zijn, om enige plaatse van het Nieuwe Testament te verklaren, in een aantekeningboek, tegenover zulk een plaatse neer te stellen. Als ik dit enige tijd gedaan had, begon mijn boek groot te worden en dat deed mij denken om deze aantekeningen in het licht te geven; dat ik voornam te doen, soms op zulk een en dan wederom op een andere wijze. Totdat ik eindelijk besloot er zo mede te handelen als ik nu gedaan heb in dit werk.

De Schriften, welke ik voornamelijk met dit oogmerk gelezen heb zijn de **Targums**, of Chaldeeusche uitbreidingen van het Oude Testament; de **Misnah**, of de mondelinge wet der Joden; de twee **Talmuds**, de Jeruzaleemse en de Babylonische; de **Rabboth**, of geheimzinnige uitleggingen van de oude leraars der Joodse synagoge; het boek van **Zohar**, naast andere van latere tijd en minder achtig.

Daar ik in mijn volgende verklaring, zoveel gebruik gemaakt heb van deze geschriften voornamelijk in het eerste deel, oordeel ik mijn plicht te wezen mijn lezers daarvan enig bericht te geven, met de oudheid en de nuttigheid daarvan aan te wijzen.

TARGUM

1. De Targums, of Chaldeeusche uitbreidingen, zijn de oudste Schriften welke de Joden hebben. Het is zeker dat er Targums waren voor de samenstelling van de Talmud, ja zelfs voor de Misnah, omdat er in beide uitdrukkelijk gewag van gemaakt wordt (a); het is ook niet min zeker, dat ze in wezen zijn geweest in de tijden van Christus en de apostelen. De plaats uit Jesaja 61:1 zoals ze door onze Heere gelezen werd in de Synagoge te Nazareth, Lukas 4: 18, komt meer overeen met de Chaldeeusche uitbreiding daarvan, dan met de Hebreeuwse tekst, of de vertaling van de LXX (Septuagint). Daarbij is het zeer klaar, en dat zet de Targum, over Ps. 92 aanmerkelijke achtung bij, dat Christus aan het kruis hangende, die woorden niet aanhaalt, gelijk ze in de Hebreeuwse tekst gevonden worden, maar volgens de Chaldeeusche uitbreiding daarvan; zeggende, *Eli, Eli, lama Sabachtani*, niet *Azabthani*, gelijk in het Hebreeuws staat, maar Sabachthani, het woord dat gebruikt wordt in de Targum, wat wij nu hebben. Het is ook waarschijnlijk dat de apostel Paulus de namen van de Egyptische tovenaars Jannes en Jambres, uit de oude uitbreidingen heeft overgenomen; want die worden gemeld in de Targum van Jonathan, over Exod. 1: 15 en 7: 11 en Num. 22: 21. Het woord Targum betekent een verklaring of uitlegging van enig boek, of overzetting uit de ene taal in een andere; en de Targums zijn vertalingen van de Hebreeuwse tekst in het Chaldeeus, naast een uitbreiding daarover; want dezelve zijn niet enkele vertalingen; hoewel die van Onkelos bijna zo is; maar zij breiden de tekst uit, en verklaren de zin daarvan.

De oorsprong van deze uitbreidingen wordt in het algemeen geoordeeld te zijn, de verbastering van de Hebreeuwse taal in de Babylonische gevangenis; waar de Joden hun moedertaal ontwend, dezelve grotendeels vergeten hadden; waarom het, bij de wederkering naar hun land, noodzakelijk werd, dat mannen, die in de Hebreeuwse en Chaldeeusche talen ervaren waren het gemene volk de Schriften, op elke sabbatdag in het Hebreeuws gelezen werden, in het Chaldeeusch verklaarden, om dezelve tot hun nut te kunnen verstaan; en deze manier van doen, het lezen der Schriften op elke sabbatdag, was van oude tijden af in gebruik gelijk Jacobus getuigt, Hand. 15: 21; en Maimonides zegt (b), dat het verklaren daarvan in het Chaldeeusch, gedaan werd sinds de tijden van Ezra. Zo verklaren de Joden in de Talmuds (c), de woorden Neh. 8: 9, *Zij lazen in het boek, in de Wet Gods*, dit is de Schrift, *duidelijk*, dat is de Targum; *en de zin verklarende*, dit waren de vertalingen; in de Jeruzalemse Talmud staat, dit zijn de klanktekens (accents) zo maakten zij dat men het verstond in het lezen, dit is de onderscheiding van de klanktekens. In de bovengemelde Talmud wordt gezegd, dit is de Masoreth; hoewel het wel wezen kan, dat deze handelwijze niet zo vroeg in gebruik is geraakt, maar mogelijk enige tijd voor de komst van Christus; want toen de Syriërs onder de Joden vermengd werden, na de tijden van Antiochus

(a) Misn. Megilla, c. 4. par 10. T. Bab. Sabbath, fol. 115.1. Megilla, fol. 3.1. Kiddushin, fol. 1 en 49.1. Sanhedrin fol 94, 2. (b) Hilchot Taphilla, c. 12, §. 10. (c) T, Bab, Nedarim, fol 37, 2. Megilla fol 3, 1 en T Hierof. Megilla, fol, 74, 4.

Ephifanes, verbasterde hun taal en de Syrische uitspraak nam de overhand; en dat nog te meer, als Judea tot een Romeins wingewest was gemaakt, onder Syrië gerekend, en de landvoogden van Syrië onderworpen werd; waar door de Syro-Chaldeeusche spraak de gemene taal der Joden geworden en geweest is in de tijd van Christus; en dit maakte deze Targums of Chaldeeusche uitbreidingen noodzakelijk. Uit alle

omstandigheden blijkt, dat het de gewoonte is geweest in de Synagoge, dat de lezer een vers in het Hebreeuws, en de uitlegger dat in het Chaldeeusch vertaalde; wat hij deed naar zijn eigen oordeel, stemmelijk, en zonder boek (a): want hoewel hij schreef voor zichzelf en bijzonder gebruik van anderen, gelijk dat de oorsprong kan geweest zijn van de geschreven uitbreidingen; men vindt niet dat er enigen gelast waren te schrijven ten dienste van het gemeen, totdat die van Jonathan ben Uzziël en Onkelos werden samengesteld, waarvan het nodig zal zijn hier enig bericht te geven.

JONATHAN BEN UZZIEL

2. JONATHAN BEN UZZIEL was een scholier van Hillel de ouden; Hillel wordt gezegd (b) veertig leerlingen gehad te hebben, de voornaamste daarvan was Jonathan ben Uzziël. Deze Hillel was het hoofd, of de voorzitter van het Sanhedrin, honderd jaren voor de verwoesting van Jeruzalem (c), en dus dertig jaren voor de geboorte van Christus; het was in het begin van de regering van Herodes (d), nadat die omtrent drie jaren geregeerd had, als hij het presidentschap aanvaardde (e), en hij bestuurde Israël veertig jaren (f).

Deze zijn scholier schreef een *uitbreiding over de profeten*, gelijk in het algemeen erkend wordt. De Joden roemen dezelve als een Goddelijk werk, en zeggen, dat het zakelijke en de leer daarvan, hem overhandigd was van de ingegeeste profeten Zacharias, Haggai en Maleachi; ja zij spreken van bovennatuurlijke werken welke gedaan zijn, terwijl hij ze samenstelde (g), en dat er de engelen zelf achting voor betonen. Hoewel dit nu buitensporigheden zijn, door hen verzonnen, echter dit werk naarmate het in meerder gezag bij hen is geweest, van zoveel te meer gebruik kunnen zijn, om hen te wederleggen, als het daar toe zal te pas komen, en het christendom te bevestigen, als het daar toe zal kunnen dienen, gelijk het dikwijls doet.

Deze is de enige uitbreiding welke in het algemeen erkend wordt door hem geschreven te wezen. De Joden zeggen (h), dat hij ook ondernam een te schrijven over de hagiographa [heilige boeken] maar dat hem zulks verboden werd, door een stem van de hemel, omdat daarin begrepen was het eind van de Messias, of de tijd van Zijn komst.

Er is een *uitbreiding van de wet*, welke op zijn naam gaat, maar men meent, vrij algemeen, dat die ten onrechte aan hem werd toegeschreven, omdat de stijl en de verklaringen der schrift volgens de overleveringen, enige andere dingen, welke daarin voorkomen, aantonen dat het een werk van later tijd is, dan van de eigenlijke Jonathan. Daar zijn echter sommige, Joodse (i) en Christen schrijvers (k), die vaststellen, dat hij de Targum op de wet geschreven heeft. Het schijnt inderdaad vreemd, gelijk *Elias Levita* aanmerkt (l), wat kan tegengeworpen worden, dat hij een uitbreiding zou schrijven over de profeten, en niet van de wet begonnen; daarbij is het zeker, dat de zinverklaring van de schrift, volgens de overleveringen, in zijn tijd al in gebruik was; en de Talmudisten mogen met zoveel recht ondersteld worden van hem iets overgenomen te hebben, als deze uitbreider van hen.

(a) Maimon. Hilchot Tephilla, c. 12. par. 10,11. (b) T. Bab. Succa, fol. 28. I. & Bava Bathra, fol. 134.1 (c) Juchalin, fol. 19. 2. Tzemach David, par. 1. fol. 24. z. (d) Juchalin ib. (e) Shaljehet Hakkabala, fol. 18. 1, (f) Juchalin, fol. 19. 1. (g) T. Bab. Megilla, fol. 3. 1. Bava Bathra, fol. 134, 1. (h) Bab. ib. (i) R. Menachem apud Eliam Levitam in Presat. Methurgeman. & Shalshet Hakkabala, fol. 20. 1. AFarias in Moor Esiaim, c. 9. fol. 50. 1. (k) Galatin. de arcan. Cathol. ver. 1. 1. c. 3. Helvicus de Paraphr. Chald. V. a. Schickard. jus regium, c. I. p. ie, (l) Presat. Methurgeman.

En wat betreft de tegenwerping dat daar in gewag werd gemaakt van de zes

ordeningen van de Misnah, en dat hetzelfde bijgevolg van een latere tijd moet wezen, daar op kan aangemerkt worden, dat Hillel, de meester van Jonathan, allereerst de inhoud van de overleveringen der ouden in zulk een orde heeft gebracht, gelijk hierna zal getoond worden; de uitheemse woorden en namen van plaatsen van jonger tijd, kunnen er naderhand in gevoegd zijn. De stijl, erken ik, maakt bij mij de krachtigste tegenwerping; en alzo daarin geen overeenkomst is, zal ik er niet op staan, dat ze van hem is.

Ik ga voort om te spreken van de oudheid en het gezag

ONKELOS

3. *Van de uitbreiding van ONKELOS*. Deze schrijver schijnt een tijdgenoot geweest te zijn van Jonathan ben Uzziël. Men vindt verzekerd, dat zij elkaar gezien hebben (a), Onkelos was volgens hetgeen van hem gezegd wordt, een leerling van Hillel, zowel als Jonathan. Er wordt gezegd (b), dat Hillel en Shammai hem geen een woord van de wet hadden willen leren, voordat hij besneden was; dikwijls vindt men hem genoemd: Onkelos de aankomeling, en hij wordt gezegd in hun tijd een Jodengenoot geworden te wezen (c); naar wat men van hem verhaalt, leefde hij tot aan de tijd van R. Gamaliël, de leermeester van de apostel Paulus, welke stierf achttien jaren voor de verwoesting van Jeruzalem. Want daar wordt van hem verhaald (d), dat als R. Gamaliël stierf, Onkelos ter eer van hem bij zijn lijkstaatsie, zoveel goederen verbrandde, als de waarde van zeventig Tyrische ponden zilver. Zijn *uitbreiding*, welke alleen gaat over de vijf boeken van Mozes, is voor het grootste gedeelte, een nauwkeurige vertaling van die 5 boeken in het Chaldeeus; en is meer een enkele vertaling dan een uitbreiding. Ze is geschreven met een zeer zuivere stijl en naast komende aan die van de Bijbel. Wat sommigen heeft doen denken, dat deze de oudste uitbreiding is van die nog in wezen zijn.

Zelfs *Dr. J. Owen*, die zich met grote drift tegen sommige andere uitbreidingen uitlaat, zegt nochtans van deze, dat ze zich na bij de tekst houdt, de woorden merendeels vertalende naar de mening van de Heilige Geest; dat ze niet uitweidt in oudwijfse fabelen, zoals de meeste andere. Om die rede alleen, voegt hij er bij: 'giste ik dat deze *uitbreider* voor de verwoesting van de stad geleefd heeft.'

Zijn Targum is in grote achting bij de Joden, als blijkt uit de invoeging daarvan achter de tekst van Mozes, vers voor vers, in de oude handschriften van de boeken der wet. Ze wordt dagelijks van hen gebruikt. Elzas Levita (f) zegt: 'wij zijn verplicht alle weken tweemaal een gedeelte uit de wet te lezen, eens in de Schrift en eens in de Targum van Onkelos.' Zij verheffen inderdaad deze vertaling te hoog, en stellen ze gelijk met de heilige Schrift, waarvan ze voorgeven, de zin bij overlevering van de berg Sinaï overhandigd te zijn van de een op de anderen, en dat hij dezelve ontving uit de mond van R. Eliëzer en R. Joschua (g). Zij zeggen zelfs, dat daar hij er iets bij gedaan had, het niet was geschied naar zijn eigen oordeel, maar dat het hem van de berg Sinaï gegeven was (h). Maar zoals reeds van de uitbreiding van Jonathan gezegd is, hoe meer gezag deze vertaling bij hen heeft, hoe meer dezelve tegen hen moet gelden als ze met voordeel tegen hen aangedrongen worden.

Daar zijn nog meer andere uitbreidingen van minder gezag en onzekere tijd welke echter ook hare nuttigheid hebben. *De Targum van Jeruzalem* vervat alleen enige afgebroken stukken over de wet, hier en daar over een vers, in een slechte en ongelijke stijl geschreven. Van de uitbreidingen van de 5 boeken, Esther, de Prediker, het Hooglied van Salomon, Ruth en de Klaagliederen, van de Hagiographa, de Psalmen,

(a) Shalfhalet Hakkabala, sa. 19. 2. Tzemach David, par. i. fol. 28. 2. (b) Zehar in Lev. fol. 30. 2. (c) Zohar in Gen. Fol 28. 4.. Tzemach David ib. (d) T. Bab. Avoda Zara, fol. 11. 1. (e) Theologoumena p. 425. (f) Prosas Metburg (g) T. Bab. Megillab fol 3. (h) Gloss. in T. Bab. Kidduschin; fol, 49.1.

Job en de Spreuken, gewoonlijk toegeschreven aan R. Josè, de blinden, zegt Elias Levita (a), dat het bij de Joden niet bekend is, wie de schrijvers daarvan zijn.

Tot op de laatste jaren waren er geen Targums over de twee boeken der Kronieken gemeen gemaakt. Deze zijn eerst uitgegeven door Beckius in de jaren 1680 en 1683, met aantekeningen daar op; en in het jaar 1715 heeft David Wilkins een andere uitgave daarvan gegeven naar een handschrift van Cambridge. Sommigen hebben gemeend dat Jonathan ben Uzziël de schrijver daarvan zou geweest zijn (b).

Het algemeen gebruik van deze uitbreidingen is, enige hulp toe te brengen, in het verklaren van duistere woorden, voornamelijk van zulken, die maar een enkele maal in de Bijbel voorkomen; en in het bevestigen van de zin van veel plaatsen welke opzicht op de Messias hebben; en het verhandelen van verschillen, in het bijzonder tegen de Joden, Papisten en Socinianen.

De eerwaardige en geleerde bisschop Kidder drukt zich daar over op deze wijze uit: (c) 'Ik beken dat ik van mijn jeugd af grote eerbied gehad heb voor de Chaldeeusche uitbreidingen en denk dat ze, naast de heilige tekst, een uitmuntende schat uitleveren aan geleerde Christenen. Ze zijn van een weergalozе nuttigheid in onze geschillen met de Joden, om niet te zeggen ook tegen de Socinianen. Het zou niet moeilijk vallen, de menigvuldige en grote nuttigheden welke daaruit kunnen gehaald worden aan te tonen; maar het zou een verhandeling op zichzelf vereisen. Ik ben altijd van gevoelen geweest, dat wij reden hebben God, voor zulk een schat, te danken'.

Ik zal voortgaan om enig bericht te geven aangaande de Talmuds, de Jeruzalemse en de Babylonische. Het woord Talmud betekent *lering*; en het werk, zo genaamd, vervat in zich het wezenlijkste en voornaamste van de leer der wet, volgens de begrippen der Joden. Het bestaat uit twee delen, de Misnah en Gemara; het eerste is de tekst, wat is opgemaakt uit redeneringen en uitspraken van hun leraars; daarover ik zal beginnen met de Misnah.

MISNAH

De MISNAH, dat overgezet kan worden Deuterosis of Deuteronomium, is een tweede of herhaalde wet; want de Joden veronderstellen dat de wet van Mozes herhaald, en een verklaring daarvan gegeven is, welke zij noemen *de mondelijke wet*. Het boek, dat deze naam draagt, is samengesteld door R. Judah, de heilige geheten, welke geleefd heeft in de tijd van de Roomse keizer Antoninus. Hij heeft gebloed, volgens Buxtor (d), het jaar na Christus 150. De Joden zeggen (e) dat het opgesteld is 120 jaar na de verwoesting van de tempel en dat de gelegenheid daar toe deze was: Dat R. Judah, aanmerkende dat de Joden in een staat van ballingschap, en onder veel volkeren verstrooid waren, en vrezende dat de *wet der overlevering*, die van hun vaders overhandigd was, in vervolg van tijd geheel zou verloren worden, alles bij een verzamelde wat hijzelf kon, en de Joden in alle plaatsen schreven, om hem over te zenden al wat zij zich konden herinneren dat zij van hun voorouders ontvangen, of voor zichzelf aangetekend hadden; al hetwelk aan hem overhandigd zijnde, hij bij malkander voegde. Dat geëindigd zijnde, werd terstond van de Joden aangenomen als het Pandect of lichaam van hun burgerlijke en kerkelijke wet. Men moet echter, hoewel dit lichaam van wetten samengesteld en in die gedaante en orde opgemaakt is, niet denken, dat dit de oorsprong en het begin is geweest van de overleveringen of wetten

zelf. Niet meer dan het lichaam van wetten, dat in de tijd van Justiniaan verzameld werd, uit schrijvers die drie honderd jaren vroeger geleefd hadden, kan gesteld worden van geen vroeger oorsprong dan in zijn tijd te wezen.

(a) Trefat. Metkurgeman. (b) F. Clarck apud Castell. Lex. Polyglott, col. 2613. Vild. Beckii net in Targ I chron. II. 54. (c) Preface to the 3d. part of his Demonstration of the Messiah, p. 12. E. fol. (d) Recenti oper Talmud. p. 22.9. (e) Gantz, Tzemach Dawid, par II. fol, 30. 2. Shafheleth hakkabala fol. 23.

Het is klaar, dat het wezenlijke van de Mishna stand heeft gehad voor de samenstelling van deze Rabbijn; ja dat veel van die overleveringen voor iemands bijzonder gebruik geschreven waren, dat ook erkend wordt. Maimonides zegt: (a) 'Van de dagen van Mozes, onze meester, tot op R. Judah, was er niets samengesteld dat in het openbaar geleerd werd, aangaande de mondelijke wet; maar in elke tijd kan het hoofd van het Sanhedrin, of een profeet die onder hen gedacht was, voor zichzelf enige aantekeningen geschreven hebben, welke hij van zijn meester gehoord had; en die in het openbaar met de mond geleerd hebben. Dus schreef dan een ieder maarvoor zichzelf'. Hier mede stemt overeen hetgeen een ander schrijver (b) zegt: 'Voor R. Jehuda was er geen geschreven boek aangaande de mondelijke wet; maar voor die tijd was het een wet en gewoonte in Israëel, dat de wijzen dezelve de een van de ander ontvingen, en de Misnah bij monde leerden, gelijk dezelve was overgeleverd; maar de scholieren maakten aantekeningen van die overleveringen en schreven dezelve, om ze niet te vergeten; doch zij verborgen deze en noemden ze: *megillath setharim*, het boek der verborgenheden'.

En het is niet moeilijk deze overleveringen, waar uit de Misnah bestaat, na te sporen, van de tijden van de samensteller vanaf die tijd tot op die van Christus en Zijn apostelen, en zelfs nog verder. Egeippus, een schrijver van de tweede eeuw, en een bekeerde Jood wordt bij Eusebius (c) gezegd gewag te maken van verscheiden dingen, welken hij had uit de onbeschreven overleveringen der Joden. Deze schrijver merkt aan uit Joséfus, die in de eerste eeuw geleefd heeft, voor en na de verwoesting van Jeruzalem, dat hij een Hebreëer zijnde uit de Hebreëen, veel dingen nauwkeurig te boek heeft gesteld uit de Joodse Deurerosis, of Misnah, liever hun Misnische Baraita, of uitheemse leer. Ja sommige geleerde mannen, als Bochart, van Dale en Hudson zijn van gevoelen geweest, dat de Hebreeuwse boeken, daar Josefus van spreekt, niet alleen betekenen de heilige Schriften; maar ook de boeken der Rabbijnen, welke in zijn tijd in wezen waren.

Wanneer keizer Vespasiaan Jeruzalem verwoestte, en de huizen daarvan verbrandde, worden er gezegd vierhonderd en tachtig Synagogen in geweest te zijn, in ieder van welke een boekkamer en een school was; de boekkamer was om te lezen, of voor de schrift, en de school voor de Misnah (e); in een van deze scholen was Paulus opgevoed aan de voeten van Gamaliël; waar hij onderwezen was in de Misnah, de wet der vaderen, en een ijverig voorstander geworden van derzelve inzettingen, Hand. 22: 3; Gal. 1. 14. Ook hebben sommigen gedacht, dat de perkamenten welken hij te Troas gelaten had, 2 Tim. 4: 13, van dezelfde soort waren als de cedullen of boeken der verborgenheden, waar in de scholieren der wijzen de overleveringen, welken zij van hun meesters hoorden, aantekenden. Het is zeker dat de overleveringen der ouden in wezen zijn geweest in de tijd van Christus, en reeds tot een grote menigte waren aangegroeid, waarvan Hij gewag maakt, en waaraan zich de schriftgeleerden en Farizeeërs zeer nauw hielden, Matth. 15: 2-6; Mark. 7: 3-13.

Voor de tijden van Christus leefden Hillel en Shammai, de hoofden van de Misnische scholen, die in de zin van de overleveringen tegen elkander overzonden, en er nieuwe

bijvoegden. Hieronymus (s) zegt van hen: 'Shammai en Hillel stonden op in Judea, niet lang voor de tijd van de geboorte onzes Heeren; waarvan de eerste verklaard mag worden een verwoester, en de ander een onheiliger; omdat zij door hun overleveringen, en Misnische leringen, de geboden der wet verwoest en ontheiligd hebben'. Hoewel deze overleveringen niet gelast waren te schrijven, om in

(a) Prosat ad. Yad Chezake. (b) R. Joshua Hallevi Halichot Olam 2, 1 p. 12,13. (c) Kerk. Gesch. IV, kap. 22. (d) vide Hudsoni Notas in Joseph anitiqu. 1. 9. c. 10. 2. (e) T. Hieros. Megilla fol 73, 4. en Ketubos; fol 35. 3 (f) Comment. in Isaiam, I, 3. Tom, 5 fol. 17, 1.

in het openbaar gelezen te worden, werden deze nochtans in een kort begrip vervat, en onder zekere hoofddelen gebracht, met de levende stem [viva voce].

Voor de dagen van Hillel wordt er gezegd (a) 'lazen zij zeshonderd bevelen van de Misnah, van de tijd van Mozes, - welken vrede zij, - tot op de zonen van Bethira; maar Hillel bracht deze bij monde, in zes ordeningen, welke de wet voortaan zou bevatten, dat ze niet kon vergeten worden. Dit geschiedde omtrent het begin der regering van Herodes. In zulk. een verdeling en orde is de geschreven Misnah samengesteld.

Lang voor deze mannen zijn de gezindheden der Farizeeërs en Sadduceeërs in wezen geweest; de laatsten hadden hun naam van Sadok, een leerling van Antigonus, een man van Socho; welke Antigonus de opvolger was van Simeon de Rechtvaardige, de laatste der grote Synagoge van Ezra, die in de tijd van Alexander de Grote heeft geleefd. Deze wraakten, onder andere dingen, de mondelinge wet of Misnah, zij verwierpen de overleveringen, en beleden de Schrift alleen aan te hangen, waarom zij **Karaten** of *voorstanders van de Schrift*, genoemd zijn geworden. (b).

Deze verdeling werd gemaakt in de tijden van de Makkabeërs of Hasmoneërs; zodat klaar blijkt, dat voor het opstaan van deze gezindheid, de zin van de Schrift en de wet volgens de overleveringen reeds in het algemeen in stand was. En daar is rede om te besluiten, dat de grond van de overleveringen al vroeg is gelegd na de tijden van Ezra, en de wederkering der Joden uit de Babylonische gevangenis, en bij trappen aangegroeid is tot een aanmerkelijk lichaam vóór de tijd van Christus.

De Joden halen de oorsprong van *de mondelinge wet* van de berg Sinaï, stellen dezelve boven de geschreven wet, en spreken op een buitensporige wijze tot verheffing daarvan. Ja, zelfs een deftig schrijver onder hen (c) merkt aan, rakende de Misnah, 'dat de woorden, de sierlijkheid van samenstelling, de uitmuntende orde, de wijze waarop de zaken verhandeld worden, benevens de verdeling daarvan, een iegelijk die dezelve met opmerking beschouwt, zal doen bekennen, dat vlees en bloed nimmer iets zulks hebben kunnen samenstellen dan met bijstand van God'.

Maar dit daar latende, men moet bekennen dat het een werk is van ongemeen nut en dienst; want daar uit leren wij de oude gebruikelijkheden en gewoonten van dat volk, welke de overleveringen der ouden zijn geweest, waarvan de Schrift gewag maakt, wat overeenkomst had met het woord van God, en wat niet. En gelijk de geleerde Wagenseil (d) aanmerkt: '*Over het geheel aangemerkt, wordt er niets in gevonden dat lasterlijk is, niets dat tegen de Christenen gekant is, ja geen fabel, of iets dat tegen de gezonde redenen strijdt. Zij vervat eniglijk de overleveringen der vaderen, en is een lichaam van de Joodse wet, die tevoren niet beschreven was.*'

En mij aangaande, ik vind mij verplicht te zeggen, dat geen boek in de wereld, de heilige Schrift uitgezonderd, mij van zoveel, nut en dienst is geweest als dit, gelijk met de Talmud.

TALMUD

De TALMUD, of Gemara, is een uitlegging van de Misnische tekst, en beslaat uit verhandelingen en besluiten van de leraars aangaande de zin der overleveringen. Zij is tweeërlei: de een wordt genoemd de Jeruzalemse, en de andere de Babylonische Talmud.

(1) *Jeruzalemse Talmud* wordt zo geheten, óf van de plaats waar vandaan, óf van de taalbuiging waar in dezelve geschreven is, óf van de Joden in het land van Israël, om welker wil die is samengesteld. De schrijver daarvan is geweest R. Jochanan, voorzitter van een school in het land van Israël, met hulp van twee der discipelen van R. Jehudah, Raf en Samuël. Deze is voleindigd omtrent het jaar 230 (e); maar in een slechte stijl en op verre na niet zo zuiver als de Misnah zijnde geschreven, en vol uitheemse woorden, was ze geen grote achting bij de Joden.

Juchasin fol. 19.2 Shatshet Hakkabala, fol. 18. 1. (b). Maimon. In Misn. Aboth c 1. §. 3, Gantz, Tzemach Dawid fol. 20. 2. (c) R. Sangari Sepher Cosri par. 3 §. 76. p. 247. Ex Buxtorf. (d) Paefat ad tela ignia, pag. 57. Johann Christoph Wagenseil (Neurenberg, 26 november 1633 - Altdorf, 9 oktober 1705) was een Duitse universitair leraar. In 1667 werd hij geschiedenisdocent op de universiteit van Altdorf en van 1674 tot 1697 werd hij docent Oosterse talen op diezelfde universiteit. Daarna werd hij docent canoniek recht, hetgeen hij bleef tot zijn dood in 1705. (e). Gantz Zemath Dawid, par. Fol 31, 1.

Hieronimus (a) schijnt hier op het oog te hebben, als hij zegt, 'hoe menigvuldig zijn de overleveringen der Farizeeërs, welken zij tot heden toe Deuterosis of Misnische wetten noemen! En hoeveel fabelen sla ik hier niet over; ook zou de grootte van het boek die niet toelaten.' Want in de Misnap is niets fabelachtigs, en dat is geen groot boek; niet zo groot als een Bijbel, ja is somtijds uitgegeven niet groter dan een van onze testamenten; alhoewel er ook waarlijk in de Jeruzalemse Talmud niet veel is dat fabelachtig kan genoemd worden.

2. *De Babylonische Talmud* is geschreven voor de Joden in Babel, en andere gewesten, omdat de voorgaande niet in het algemeen aangenomen werd; dit was geen werk van een enkel man, maar van velen, welke vervolgens, gedurende de tijd van twee of driehonderd jaren, aangesteld werden tot het verzamelen van verhandelingen, uitspraken en gevoelens van de oude leeraars, aangaande de burgerlijke en godsdienstige wetten der Joden. Het werd begonnen door R. Ase, vervolgd door Maremar, en eindelijk volbracht door R. Anah, omtrent het jaar van Christus 500. (b). Daar verliepen 311 jaren tussen de Misnah en dit, volgens de rekening van sommigen (c). Dit werk vervat niet de mening van de opstellers van hetzelfde, of van de Rabbijnen van hun tijd, maar uitspraken van de oude leraars, zelfs van Hillel en Shammai, en anderen welke voor de tijd van Christus geleefd hadden.

Want, gelijk de geleerde Buxtorf (d) wel aanmerkt, 'hoewel het Talmudisch werk in een lichaam bijeen verzameld was enige honderden jaren na Christus; de inhoud daarvan werd gedisputeerd in de beruchte scholen van Babel, Sora, Nahardea, Pumbeditha, en in boeken neergesteld, ten dele voor de tijd van Christus en kort daarna. Het is bij de Joden in 't algemeen aangenomen, en van veel nut in verscheiden opzichten.'

De geleerde Braunius zegt (e) 'Hoewel het enkel een werk van mensen is, en niet afkomstig van God, gelijk de Joden zich dwaselijk inbeelden; zo er echter enig boek, behalve de heilige Schrift, geschreven is, van groot nut, niet alleen tot het beter verslaan der talen, inzonderheid de Hebreeuwse en Chaldeeusche, door welken God ons de zaligheid in Zijn woord heeft geopenbaard, maar ook het nasporen van de

oudheid en de verborgenste leringen der Chaldeërs, Syriërs, Egyptenaars en andere volkeren, derzelve gebruikheden, gewoonten, plechtigheden, en alle de geheimnissen van de Joodse godsdienst en burgerstaat, voornamelijk van zulke zaken, welke dienen kunnen tot beter verklaring van het Oude- en Nieuwe Testament, is het, buiten twijfel, het werk van de Talmuds.' En een weinig verder voegt hij er nog bij, welke onachtzaamheid, welk een verkeerdheid, welk een onkunde het werk der Talmuds te verwaarlozen, te verachten, ja zelfs ter hel te wijzen; een werk dat zeer oud is, dat opgesteld is met oogmerk, opdat de nakomelingschap een recht begrip zou hebben van de wet en de profeten? Wat is de Misnah anders dan een achtereenvolgende verklaring van de wet van Mozes, in zekere boeken bijeengevoegd? wat is het gehele Talmudisch werk anders, dan een zeer rijke schat van Joodse oudheden, plechtigheden, gewoonten en alle de verborgenheden van hun burgerlijke Staat en godsdienst, van de tijden van Alexander de Grote, op zijn minst, tot de zesde eeuw na Christus?'

Van hetzelfde gevoelen is geweest de geleerde Wagenseil. 'Wij schromen niet, zegt hij, staande te houden, dat in de Gemarna, zowel als in de Misnah, veel nuttige dingen gevonden worden; en men kan geen soort van geleerdheid noemen, dat hier niet enige hulp of sieraad kan halen.

Voornamelijk kan de Talmud dienen om de heilige Schriften te verklaren, en is van zo groot een nuttigheid tot het wel verstaan van woorden, wetten, gewoonten en instellingen der Joden, waarvan daar in melding gemaakt wordt, dat er geen boek in de wereld is, dat daarin van meer dienst kan wezen'.

(Zie voor vindplaatsen voorgaande literaturopgave)

MAIMONIDES gelijk hij gewoonlijk genoemd wordt, of R. Moses ben Maimon heeft de gehele Talmud, *Misnah, en Gemara* in een kort begrip gebracht, in een werk van hem dat genoemd wordt *Yad Chazaka*; dat geschreven is in zuiver Hebreuws, en in een nette en verstaanbare stijl, zonder die hardheid en ruwheid, waar in de Gemara in het bijzonder is geschreven, en vrij van alle netelige vragen, tegenwerpingen en ingewikkelde zintwistingen der leraren, en alles wat naar fabelachtigheid zweemt. Het gehele werk vervat niets dan de overleveringen der Joden, derzelve gewoonten en plechtigheden, burgerlijke en godsdienstige, op de bekwaamste wijze en in de beste orde bijeengevoegd; het is het beste samenstelsel van hun burgerlijke en godsdienstige wetten, dat voor handen is. Inderdaad een ongemeen fraai werk, en van veel gebruik. De Joden zeggen van hem, van *Mozes tot Mozes* is er niemand geweest gelijk deze Mozes. Van hoeveel nut dit werk kan zijn tot een beter verstand van de wetten van Mozes, kan gezien worden uit de uittreksels welke onze geleerde Engelsman Ainsworth daarvan gemaakt heeft in zijn uitmuntende verklaringen over *de vijf boeken van Mozes*. En hoewel dit werk omtrent het begin van de dertiende eeuw eerst is samengesteld, voor zoveel het echter alleen is een kort begrip van de Misnah en de Talmud, en een verzameling van de menigvuldige overleveringen der ouden én de burgerlijke en godsdienstige wetten der Joden in voorgaande tijden, moet het, wat de stof en inhoud aangaat, aangemerkt worden, van gelijke oudheid te wezen als de Misnische en Talmudische Schriften; en hij is zulk een goed getuige van de oude plechtigheden en gewoonten der Joden, als men naar rede, begeren kan; en men kan zich op zijn oprechtheid zowel als op zijn oordeel vertrouwen.

De RABOT zijn oude uitleggingen over de vijf boeken van Mozes, en over vijf andere, namelijk, het Hooglied van Salomon, Ruth, de Klaagliederen, de Prediker en Esther. Zij zijn geschreven, ten dele historisch, ten dele geheimzinnig. De schrijver

daarvan is geweest *Rabba bar Nachmoni* die geleefd heeft omtrent het jaar van Christus 300 (a) of hij mag veel eer aangemerkt worden als een verzamelaar daarvan, want hij geest niet zijn eigen gedachten en verklaring van de schrift maar verzameld de verklaringen der leraars, welke in voorgaande tijden geleefd hadden. Want gelijk een Joods tijdrekenaar (b) aanmerkt 'hoewel hij het hoofd was van de hoge school te Pumbeditha in Babel, verzamelde hij echter alle de geheimzinnige verklaringen uit het land van Israël bijeen (dat is, van de leraars welke daar verkeerden hadden) en schreef dezelve in orde. Jarchi (c) noemt het eerste deel van dit werk, 'een historische en geheimzinnige verklaring uit het land van Israël,' dat is, van de Rabbijnen aldaar; zodat dit werk, ten opzichte van deszelfs oudheid, op zijn minst, bereikt de drie eerste eeuwen van het christendom.

ZOHAR

Het boek van ZOHAR is een Kabalistiche uitlegging over de vijf boeken der wet. Het wordt in het algemeen toegeëigend aan R. Simeon ben Jochai, als de schrijver ervan; een discipel van R. Akiba, welke stierf omtrent vijftig jaren na de verwoesting van de tempel, omtrent het jaar van Christus 120 (d); alhoewel sommigen zeggen dat hij het alleen heeft begonnen, en zijn leerlingen het ten einde gebracht hebben (e), dat weinig verschil in de oudheid van hetzelfde zal maken; anderen verzekeren (f), dat hij niets heeft geschreven, noch ook zijn zoon, maar dat het geschreven is van hun leerlingen bijkans zestig jaren na zijn dood.

(Zie voor vindplaatsen voorgaande literatuuropgave)

Maar, gelijk een ander schrijver aanmerkt, zij zeggen daarbij, dat zij het samenstelden zoals zij het van hem ontvangen hadden, zodat de inhoud van hem was, door hem of zijn zoon aan hun overhandigd. Doch het schijnt, uit de gelijkheid van stijl, geen werk te wezen van verscheiden personen. En het mag geschreven zijn door wie men wil, het is een verzameling niet alleen van de redeneringen van R. Simeon, en zijn zoon Eleazar, en hun tijdgenoten, maar ook van de Joodse leraars, die in Palestina geleefd hebben, voor en na de verwoesting van Jeruzalem.

Het is een werk van grote naam en achting bij de Joden, en zij zijn het eens, dat hetgeen daarin niet strijdt met de Talmud, en daarin en niet in de Talmud verklaard wordt, als echt moet aangenomen worden (b).

Het is aanmerkenswaardig dat de Joden zeggen dat in het hele boek van de Talmud niet van *gesproken* wordt. Waar uit zij besluiten, dat het voor dezelve is geschreven. Het is zeker dat de stijl geen nieuwigheid vertoont, maar zo nabij komt aan die welke in de tijden van Christus in gebruik was, als er iets overig is; doch of het van zulk een oudheid zij, als zij onderstellen, kan ik niet zeggen; maar het is zeer klaar, dat in zeer veel gevallen gelijke spreekwijzen als in het Nieuwe Testament voorkomen.

De uitgevers van de druk van Sultzbach, gaven de lezers verwachting, dat door hen in het kort zouden uitgegeven worden de Zoharistische gelijkkluidende plaatsen, met die in het Nieuwe Testament; maar of er zulk een werk in het licht gekomen is, weet ik niet; indien ja, ik heb het geluk niet gehad van het te zien, anders zou het in mijn werk zeer van dienst kunnen geweest zijn. Men kan hier nog bijvoegen, dat in hetzelfde ingevoegd zijn verscheiden oude werken, of uittreksels en afgebroken stukken, inzonderheid het oude boek van Bahir waarvan gezegd wordt, het oudste te zijn van al de boeken der Rabbijnen; waarvan de schrijver is geweest R. Kanah, die geleefd heeft onder de tweede Tempel voor de verwoesting daarvan, dertig of veertig jaren voor Christus, en een tijdgenoot is geweest van *Jonathan de uitbreider* (c).

Deze zelfde Rabbi, welke Grotius noemt Nehumias (d), wordt door hem gesteld vijftig jaren voor Christus geleefd te hebben; en hij merkt van hem aan dat hij gezegd zou hebben, dat de tijd aangaande de Messias, door Daniël te kennen gegeven, niet langer dan die vijftig jaren van de hand was.

Daar zijn andere schrijvers van later tijd, waarvan ik gebruik gemaakt heb, hoewel spaarzaamlijk, als: Jarchi, Aben Ezra, Kimchi, R. Abraham Seba en anderen. Er zijn geleerde lieden welke gewoon zijn te meesmullen, als men zulks bijbrengt, met opzicht op enige spreekwijze of gebruiken om een gedeelte van de schrift op te helderen. Maar daar is geen rede om daar op te smalen, als men aanmerkt, dat er zeer weinig verschil is in de gewoonten en handelwijzen der Joden van de een of andere tijd; het is een volk dat zich vasthoudt aan hun gebruiken en plechtigheden. Behalve dat het zelfde boek van overleveringen nu de regel is van hun gedrag, als in voorgaande eeuwen. Men mag wel vastbellen, dat hun schrijvers, welke meest bedreven zijn in hun oude boeken dikwijls ook woorden en spreekwijzen gebruiken, welke daar in gemeen zijn.

Tegenwerping tegen de Schriften der Talmudisten en Rabbijnen

De voorname tegenwerping tegen de Schriften der Talmudisten en Rabbijnen is, dat zij vervuld zijn met fabelen en grollen; en niets is gemener dan de Rabbijnen af te beelden, als een soort van Romans en verdichtschrijvers, als botteriken, plompaards en sufferers; dat meest geschiedt door zulken die dezelve nimmer gelezen hebben. Ik wil niet zeggen dat er niet wel enige fabelen in de Talmud en andere Joodse geschriften voorkomen; er waren reeds Joodse fabelen in de tijd der apostelen, Titus 1: 14. Zo men denken dat ze dezelfde waren, welke in de Talmud gevonden worden, zou het een bewijs wezen voor de oudheid daarvan, ten opzichte van die dingen in dezelve. Doch hoe het ook daar mede zij, ik schroom niet te zeggen, dat de meeste dingen, die voor fabelen gehouden worden, het niet eigenlijk zijn; maar iets wezenlijks en leerzaams in zich vervatten.

De fabelkunde, of beschrijving van Goddelijke, zedelijke, filosofische en historische dingen, bij wijze van fabelen, was zeer in gebruik bij de Oosterse volkeren, en al zeer vroeg, voornamelijk onder de Joden. De fabel van Jotham van de bomen, van de olijfboom, de vijgenboom, de wijnstok, en de doornbos, samensprekende, is zeer bekend, en een uitmuntend voorbeeld van hetgeen gezegd is. De Grieken en Romeinen hebben die fabelachtige wijze van spreken van hun overgenomen; Pythagoras en andere wijsgeren hebben van hun, of van de Egyptenaars, of van beiden geleerd hun verborgenheden gemeen te maken door raadsels en zinnebeelden. De fabelen van AEsopus, welke vogelen en beesten doet spreken, zijn elkeen bekend, en die vermoed ik dat hij een Jood (a) is geweest en zijn fabelen Joodse fabelen zijn; of indien niet, schijnt hij zijn wijze van schrijven van hun ontleend te hebben. Deze, wanneer ze alleen letterlijk genomen worden, zullen ze belachelijk en ongerijmd voorkomen; en daar zijn er zo onnozelen en domme geweest, die deze in geen andere zin verstaan hebben; en voorgewend dat er een tijd is geweest, dat beesten en vogelen spreken konden; waarin zij, versterkt werden door het voorbeeld van Bileams ezel in de Schrift.

Maar iemand, die hun zedenleer kent, begrijpt dat er iets zakelijks en leerzaams in opgesloten is, en een vrucht is van fraaie uitvinding. Veel dingen, historische, zedelijke, burgerlijke en andere, tot de natuurkunde, en zelfs, gelijk sommigen menen, tot de scheikunde behorende, zijn door Ovidius onder fabelen voorgesteld, in zijn Metamorfozes [gedaanteverwisselingen]; en waarom zou men niet denken dat de Joden zulk een schrijfwijze gevolgd hebben? Ten dele om door aangename en

kunstlijk versierde verdichtselen, gemeente en onnozele mensen tot lezen aan te lokken, en ten dele om aan anderen van meerder oordeel gelegenheid te geven, zich te oefenen in het nasporen van de verborgenheden der wijsheid en kennis, zowel als om de geest der zulken enige geneugte en verkwikking te verschaffen, onder moeilijker en zwaardere oefeningen? En dit is niet mijn bijzonder gevoelen alleen, maar ook van de geachtste schrijvers onder de Joden (b), en van veel Christenen, als Galatinus (c), Sagijs (d), Dilherrus (e), Seldenus, Wulferus (g) Muhlius (h), Vorstius (i), Gasserellus (k), Buxtorf (l), en andere. Ik zal mij niet voor Oedipus uitgeven, om de Joodse fabelschriften te ontwarren; ik zal er alleen een voorbeeld of twee uitnemen, van zulken, die, naar het uiterlijk aanzien, zeer gedrochtelijk en ongerijmd voorkomen, en dezelve trachten te verklaren.

Zij zeggen ons (m) van de eerste mens Adam, dat hij, toen hij geschapen was, van zulk een grote gestalte was, dat hij van de aarde tot aan de hemel reikte; dat zijn lichaam zulk een breedte had, dat het zich uitstreckte van het een einde van het aardrijk tot aan het ander. Of, gelijk het elders uitgedrukt wordt (n), dat hij van het een einde van de wereld tot het ander zien kon, maar dat, wanneer hij tegen God gezondigd had, God de hand op hem legde en hem verkleinde tot zulk een gestalte als de mensen nu in het algemeen hebben. Wie zal nu meest verdienen beschimpt te worden, de schrijvers van deze fabel, of zij die dezelve naar de letter verstaan en dezelve uitlachen? Kan men zich verbeelden, dat enig mens, of maatschappij van mensen, zouden besluiten zulk een vertelling te boek te slaan, in verwachting dat die bij enige redelijke schepselen geloof zou vinden? De zin van die fabel is, dat het vermogen des mensen, bij deszelfs eerste schepping, reikte tot alle dingen onder de hemel en op de aarde; dat hij heerschappij had over de vogelen des hemels, de beesten des velds, en de vissen der zee; en dat zijn kennis zich uitstreckte tot alle schepselen en zaken in het heelal. Maar als hij tegen God gezondigd had, zijn gezag over de schepselen werd ingetrokken, en zijn kennis verminderd. En vertoont dus, om kort te gaan, de staat des mensen in zijn onnozelheid en na de val, benevens de ongelukkige gevolgen daarvan. Zo is het algemeen onder hen te spreken van *een feest, dat God zal toebereiden voor de rechtvaardigen in de toekomstige wereld*; tegen welke tijd de Leviathan is gezouten, wanneer een grote os, - de Behemoth van Job, - zal opgedist worden, en een vogel van onbegrijpelijke grootte een deel van het onthaal zal uitmaken; een, nagerecht van de voortreffelijkste vruchten uit de hof Eden opgezet, en wijn gedronken zal worden, welke in de druif bewaard is van de zes dagen der schepping (a). Alhoewel er nu zijn, die dit alles in een grove en letterlijke zin opnemen, zij misduiden zeker de zin der schrijvers zeer verkeerd. Want gelijk Gassarellus aanmerkt (b), welk een dwaasheid zou het zijn, zich te verbeelden, dat God die draak, of walvis, Leviathan geheten, zou inzouten, en dat die zou bewaard worden tot de laatste dag, om een maaltijd aan te richten voor hen die niet meer nodig hebben te eten? En wat een voortreffelijke maaltijd zou het zijn, die God bereiden zou voor Zijn kinderen, welke spijze alleen zou bestaan uit het vlees van een gezouten draak? Het zou een van de allergrootste zotternijen zijn, indien onder die overlevering niet een andere leer verborgen was, dan de letter opgeeft. En wie kan zich laten voorstaan dat de Joden zoo dom zouden zijn geweest, van dit zo eenvoudig te geloven, zonder naar enige andere mening daarvan om te zien? Althans, zulken moeten zeer dom zijn die zich dat inbeelden.

Fagijs (c) geeft een andere zin aan de fabel. 'Door het feest, zegt hij, versta *die grote en eeuwigdurende gelukzaligheid, welke de rechtvaardigen in de toekomstige Wereld zullen deelachtig worden*; dan zullen zij waarlijk eten en verslinden die Leviathan,

dat is de satan, wanneer zij hem met al zijn dienaars zullen zien in de hel geworpen'.¹

En dat komt overeen met de zin welke Menassèh ben Israel (d) van dezelve opgeeft. 'Door deze en diergelijke, zegt hij, wordt betekend het geestelijk vermaak en de vreugde der zielen, welke zij in die staat zullen genieten. Want gelijk hier de wijn 's mensen geest verheugt en vrolijk maakt, zo zal die geestelijke staat de opgewekten vervullen met allerhande eeuwigdurende vreugde.' Doch van deze zinspelingen der Rabbijnen en van de Talmud doet hij erbij, 'is mijn voornemen elders in een afzonderlijk werk te handelen'. Of hij iets van die aard heeft uitgegeven weet ik niet maar Maimonides heeft, enige honderden jaren voor hem verklaard (e) 'dat hij een werk wilde samenstellen, om alles wat van die aard was, in de Talmud en andere Schriften, te verklaren; om aan te wijzen. wat letterlijk en wat geheimzinnig moest verstaan worden; doch dit werk, geloof ik, is nimmer voltoerd, ten minste, het is niet in 't licht gekomen.

Dezelve merkt ook aan (f), dat de lezers van zulke Schriften verdeeld kunnen worden in drie soorten.

(1) De een neemt alles in een letterlijke zin en geloven het, hoe ongerijmd, onredelijk, ja onmogelijk ook; deze verbeeldt hij als verschrikkelijk dom, en daar men zich over erbarmen moet.

(2) De anderen verstaan ook de dingen letterlijk, maar met versmading en belaching van de wijzen. Dat soort noemt hij nog dommer dan de voorgaande.

(3) Het derde soort zijn zulken, die maar weinige zijn, die acht geven op de inwendige betekenis der dingen, en deze op een zinnebeeldige wijze verklaren.

Omdat de Joden zelf zeggen, dat die dingen, welken naar fabelen gelijken, *niet letterlijk maar zinnebeeldig* moeten verstaan worden, doet men hun ongelijk, als men deze op enige andere wijze verklaart: gelijk het derhalve onredelijk zou wezen enige van de fabelen van Aëtiopus aan te halen, zonder dat men wist welke lering daar onder verborgen was, alleen om zich te vermaken en er mee te lachen, ten ware dat iemand een kind op zijn schoot had, dat hij daar mee vermaak wilde aandoen. Zo is het ook onbehoorlijk een Joodse fabel bij te brengen, enkel om er mee te spotten; het zou nutter zijn voor de zodanigen zich te benaarstigen om de historie, het zedelijke, of natuurlijke dat er in vervat is, na te sporen, zo zij konden, of zodanige boeken lezen als op de kant aangewezen worden (a), benevens andere tot zulk een einde geschreven; uit een van de laatste van welken de geleerde David Mill een verklaring, heeft voor de dag gebracht van twee of drie zeer aanmerkelijke fabelen in de Talmud (b).

De Joodse schrijvers worden doorgaans op een hatelijke wijze voorgesteld, als een deel onwetende en verstandeloze mensen, zonder enig oordeel of bekwaamheid. Het is zeker dat het niet hun voorvaders zo niet is geweest, zij overtroffen alle andere volkeren in wijsheid en kennis gelijk men met rede mag besluiten; overmits zij een bijzondere Openbaring van God hadden, en door Hem bestuurd werden in het natuurlijke, burgerlijke en Godsdienstige; en voor zover zij boven andere mensen bevoordeeld waren aangaande de kennis en dienst van God, en tegelijk ook zaken van

¹ Paul Fagius (1504 - 13 november 1549) was geleerde van Bijbels Hebreeuws. Hij werd geboren in Rheinzabern in 1504. In 1515 ging hij studeren aan de Universiteit van Heidelberg en in 1518 was aanwezig bij de Heidelbergs Dispuut met Luther. In 1522 verhuisde hij naar de universiteit van Straatsburg, waar hij Hebreeuws doceerde en ontmoette Matthäus Zell, Martin Bucer en Wolfgang Capito. Wegens vervolging vluchtte hij met Bucer naar Engeland. Hij werd professor te Cambridge, waar hij ook gestorven is.

burgerlijk bestuur kennis der zeden en der natuur, werd al de wijsheid van het heidendom van hun ontleend: letterkunde, geschiedkunde, kunsten en wetenschappen, geleerdheid en handwerkskunde, zijn hun oorsprong aan hun verschuldigd. Pythagoras, Plato en Aristoteles hebben de beste dingen van hun ontleend; hetwelk van alle geleerden overtuigend kan gezien worden uit hetgene Jozefus, Clemens de Alexandrijner, Justus de Martelaar, Eusebius van Caesarea, en anderen, die de Hebreeuwse taal, heidense filosofie, kundig waren, hebben aangemerkt. De Engelse lezers kunnen aangaande deze waarheid, voldoening vinden, door het lezen van Gale's Court of Gentiles. Welke mannen zijn ooit, in enig volk onder de zon, te vergelijken geweest met Abraham, Mozes, Salomon en Daniel? En zelfs na de Babylonische gevangenis, wanneer zij reeds merkkelijk afgenomen en verminderd waren, tussen dien en de tijd van Christus, zijn er schrijvers van grote achting onder hen geweest, in Goddelijke, zedelijke en historische zaken; gelijk de boeken der wijsheid van Salomon, Ekklesastikus en der Makkabeërs tonen; welke, hoewel Apocrief, en niet van Goddelijke Ingeving, veel nutige zaken vervatten, en waardig gekeurd worden, om achter onze Bijbels gevoegd en van het gemene volk gelezen te worden. Joséfus en Philo de Jood, welke geschreven hebben omtrent de tijd van de verwoesting van Jeruzalem, zijn bij de geleerden in grote achting; alhoewel de eerste zijn misslagen heeft, en veel dingen die fabelachtig zijn, en de ander vol zinspelingen is. De reden waarom deze meer in achting zijn dan de Misnische en Talmudische schrijvers is misschien, omdat zij in het Grieks geschreven hebben en gemakkelijker verstaan worden dan de laatste welke taal moeilijk en welke stijl hard en onaangenaam is.

Terwijl ik hier van deze twee schrijvers spreek, kan ik niet nalaten te zeggen, dat ik van gevoelen ben, dat die hun werk maken om het Nieuwe Testament op te helderen uit Griekse schrijvers, wel zouden doen, als zij het Grieks van deze twee schrijvers, en ook dat van de LXX, (Septuagint) met het Nieuwe Testament; want die Schriften. komen naast aan de tijden der schrijvers van het Nieuwe Testament, en beide zijn Joden geweest.

Maar om voort te gaan, alhoewel het waar is dat de Joden, na het verwerpen van de Messias en Zijn Evangelie, aan blindheid en verhardheid als een oordeel, zijn overgegeven, is dit alleen te verstaan met betrekking tot deze zaak; zij zijn niet van natuurlijk verstand en reden beroofd geworden; velen van hen zijn na die tijd beroemd geweest in kennis en geleerdheid, voornamelijk in natuur- en sterrenkunde. Ja, sommigen hebben een grote figuur gemaakt aan de hoven van vorsten en zijn tot het beramen en uitvoeren van staatszaken gebruikt.

Menassch ben Israel, die in de voorgaande eeuw heeft geleefd, was een man van grote belesenheid en geleerdheid, en hield gemeenschap met veel geleerden onder de Christenen van zijn tijd. Uit zijn schriften blijkt wel, dat hij zeer kundig is geweest in de Godgeleerdheid, zowel als in de oude en hedendaagse filosofie. Hoewel de geleerdheid in alle opzichten, zelfs ook de Talmudische geleerdheid, nu door dat volk verwaarloosd wordt, gelijk een van hun Rabbijnen, hier in London, mij voor enige jaren klaagde, is dat omdat ze er geen bekwaamheid toe hebben? Of, mensen zijn zonder enig begrip of verstand? Vinden we hen niet schrandere genoeg in hun handel en koopmanschap onder ons? Wat reden dan om hun zulk een laster aan te wrijven? Zijn zij onbekwaam om bericht te geven aangaande hun volk, gewoonten en plechtigheden?

Maar laten zij zo zot en trouweloos zijn, als men goed vindt van hen te zeggen, zijn ze

erger dan de heidense schrijvers, poëten, geschiedschrijvers en filosofen? Zijn die niet alleen allen afgodendienaars geweest, maar vele ook zeer ondeugende mensen; de Schriften van welke gestoffeerd zijn met leugens, ongebondenheid en allerlei goddeloosheden? Niettegenstaande dat, hebben veel geleerden hun tijd besteed aan dezelve en veel dingen daar uit overgenomen, tot opheldering van de heilige teksten en men heeft zich verheugd, als of men een schat gevonden, als men iets ontdekte, dat dienen kon om een woord of spreekwijze van het Nieuwe Testament te verklaren, of de zin daarvan te bevestigen; of enig gebruik, gewoonte of plechtigheid gewaar werd onder de Heidenen geweest te zijn, waar op enige zinspelning mocht gemaakt zijn. Al was het, gelijk Braunius aanmerkt (a), in een heidense Aristoteles of Epikurus een ontuchtige Aristophanes, Martialis, Lucianus, Catullus, Petronius, schrijvers van fabelen en ander dergelijke soort der godloosheid; of een leugenagtige Homerus, Hesiodus, Ovidius, schrijvers van fabelen, en anderen van het zelfde soort.

Mij aangaande, ik zal mij niet kanten tegen zulk een wijze van de Schrift te verklaren; ik meen dat allerhande geleerdheid te stade kan komen in het onderzoek van de heilige Schrift, en daar toebehoort gebruikt te worden. Erasmus en Beza hebben in vroeger tijden, en in latere Elsner, Bos, Wolfius, Rafelius, Alberti en veel anderen, op deze wijze veel gedaan dat van grote nuttigheid is. De opheldering van de plaatse (Openb. 2: 17) aangaande de witte keursteen en een nieuwe naam daarop, door deze regelen van Ovidius, mishaaft mij geenszins, hoewel ze uit de fabelen van zijn metamorfoses is genomen.

*Mos erat antiquis niveis atrisque lapillis
His damnare reos, illis absolvere culpa.*

*Men was vanouds gewoon met witte en zwarte stenen
Gedaagden in het gerecht voor rechteren verschenen,
Te doemen, ofte vrij te spreken van hun schuld.*

VOND;

Alles wat ik hiermee bedoel is, dat de Joodse schrijvers tenminste gelijkgesteld noch horen te worden met de heidense, in zaken welke de taal, gewoonten en plechtigheden raken. En zoals deze eis is gans niet onredelijk is, heb ik daarin een zeer geleerd oud schrijver aan mijn zijde: "De zaken der Hebreëen moeten uit henzelf genomen worden en niet van elders; gelijk wij de zaken van de Fenicië is van de Fenicieërs eens leren; daar Egyptenaars van de Egyptenaars; der Grieken van degenen welke onder hen de beroemdste zijn geweest; der filosofen van de filosofen en niet van zulke welke in de filosofie onkundig zijn; zo moet dan ook volgen, dat men de zaken der Hebreëen moet halen uit hun eigen geschriften en niet van elders." Eusebius, evangelie om prepar. L.7 C 8 pagina 306.

Men zou voorwaar denken dat ze de voorrang moesten hebben boven heidense schrijvers, omdat zij werk maken van de dienst van de ene waarachtige en levendige God, een openbaring geloven, de boeken van het Oude Testament aannemen, daarom veel van hun uitleggers in sommige stukken wel over geschreven hebben. En daar, waar ze goed over schrijven, gelijk men zegt, *het niemand beter doet*. Vooral moeten zij hele aanmerking genomen en geloofd worden, als hetgeen zij zeggen met het Nieuwe Testament overeenkomt en van dienst is om het te verklaren en te bevestigen; hoedanig die dingen zijn, welke in de volgende verklaring worden bijgebracht.

Zij zijn inderdaad vijanden van Christus, maar men mag zich dan niet van zijn vijand laten leren? En bekentenissen van een vijand kunnen van veel kracht zijn tegen hen, en tot versterking van de waarheid.

Daarenboven zal het volk der Joden in later tijd bekeerd worden. Daarom besteden wij onze tijd in verkeer met enige werk te maken om hen van hun dwalingen te overtuigen, hun eigen geschriften tegen hen aan te dringen ten voordele van de Christelijke godsdienst, hun eigen wijze redenen op hen te doen terugkeren; hen het lezen van het Nieuwe Testament aan te prijzen door het vertonen van de overeenkomst van de stijl daarvan met hun geschriften en door bewijsstukken daarin van hen om hun vooroordelen te doen wijken.

En hoewel uit zulk een wijze van doen niets tot hun nut kan gehoopt worden, zal het evenwel voor christenen nuttig zijn. Is het van geen belang altijd voor de zaak van het christendom, dat de Joden zelf erkennen dat er zulk een Persoon als Jezus van Nazareth is geweest, omtrent die tijd wanneer Hij gezegd wordt geleefd te hebben? Dat de namen van Zijn ouders waren Jozef en Maria? Dat Hij geboren is te Bethleem in Juda; dat Hij enige tijd in Egypte is geweest? En dat Hij in Galiléa veel gepreekt, wonderwerken gedaan, melaatsen gereinigd heeft, enzovoort? Dat Hij te Jeruzalem is ingereken op een ezel en door de Joden op het Paasfeest is ter dood gebracht?

Alle welke dingen behalve nog vele anderen, door hen aangetekend, komen overeen met de Evangelische historie en bevestigen die. Zij erkennen dat er zodanig een Persoon is geweest als Johannes de Doper, welke de doop bediende in die tijden. Zij geven ons de namen van verschillende discipelen van Christus welke zij bekennen de gave van gezondmaking gehad te hebben. Is er ons niets aan gelegen en geeft het niet enige voldoening aan onze geest, te zien uit de Joden dat er zodanige overleveringen waarvan het Nieuwe Testament gewag maakt - en die daarin veroordeeld worden - onder hen geweest zijn? En dat wij in staat zijn te tonen niet alleen in het algemeen dat er zulke dingen zijn geweest als de overleveringen van de ouden, maar zelfs die in het bijzonder kunnen aanwijzen, waarvan de Heiland spreekt, zowel als ook de gewoonten en gebruikelijkheden waarop Hij en Zijn apostelen zinspelen? Zijn er niet vele, niet alleen woorden en spreekwijzen maar zaken, welke zedelijk onmogelijk verstaan kunnen worden zonder de hulp van de Joodse geleerdheid? Wat zouden wij weten van hun synagogen en de dienst daarin? Van de verschillende gezindheden onder hen? Van hun Sanhedrin en andere gerechtszittingen? Van hun geselen met veertig slagen min één? Van hun gedenkcédels? Van onbesneden te wezen na de besnijdenis? Van een sabbatsreize? Bovendien veel andere dingen, gelijk in de volgende verklaringen zal gezien worden. Uit aanmerking van welke dingen vele geleerden verklaard hebben van oordeel te wezen, dat de Joodse geschriften van velen net zijn tot het verstaan van het Nieuwe testament. Opdat ik niets gij een hier alleen te staan, zal ik enige getuigenissen daarvan bijbrengen.

*Mr. Hugh Broughton,*² een man van grote kennis in talen, voornamelijk in de Oosterse, drukt zich op deze wijze uit: "De taal van het Nieuwe Testament toont overal zeer klaar, dat God de Auteur daarvan is, zo ver zelfs dat de Joden uit de stijl zouden kunnen bemerken dat het van de Hemel is gekomen. Wij vinden daarin de spreekwijzen, eerst van de bekende Griekse schrijvers, ten andere van de 72 overzetters, (de Septuagint) ten derde van de Talmoedisten, en ten vierde woorden door de apostelen gesmeed. Er is geen andere middelen om de christenen ervaren te maken in de Bijbel dan het Evangelie te vergelijken met de Talmoedische geschriften, waarmee de stijl van het Nieuwe Testament de grootste overeenkomst heeft. Het Nieuwe Testament tot Joden sprekende, is geschikt naar hún wijze van spreken en

² Hugh Broughton (1549 - 1612) was een beroemd Engels geleerde en theoloog

voor een Talmoedist klaar, daar waar het voor ons zeer moeilijk is te verstaan. De Heilige Geest bediende Zich van de ongeleerde Joden - in de leringen der Schriftgeleerden om te schrijven voor schriftgeleerden en dezelfde boven hen in de Talmoedische kennis te doen uitstekend. De apostel Paulus, die in zijn school oefeningen hun leraar Gamaliël gehoord had, schrikt zijn gehele brief welke hij aan hen schreef, om hun Talmoedisten tegen te gaan. "

De evangelist Mattheus noemt hij de Talmoedist der Talmoedisten.

De geleerde *Buxtorf*³ of zegt van de Talmoed, 'dat er vele dingen in zijn van groter gewicht, om op een uitstekende wijze een groot getal plaatsen in het Nieuwe Testament te verklaren, zowel ten opzichte van de woorden, spreekwijzen, als de historie.'

Joh. Coccejus,⁴ van de overlevering der Joden sprekende gebruikt deze woorden: "Dezelve zijn van nut óf tot een volkomen begrip van de wet van Mozes, zo plechtiglijk en burgerlijk als zedelijk; óf tot opheldering van vreemde wetten; óf om licht te geven in de historie der Joodse zaken; óf, dat het voornaamste van alle is, tot bevestiging van de Evangelische geschiedenis. Waarin menigvuldige malen gesproken wordt van de Joodse gewoonten, wetten en overleveringen. - De kennis van de Talmoed, en de Talmoedische geschriften geeft zeer veel licht tot verklaring van het Nieuwe Testament. Die taal was in gebruik in de tijd van Christus en de apostelen welke bij de Talmoedisten voorkomt. Zij spraken in geen andere, gelijk klaar is uit vele bewijzen en getuigenissen der geleerden. Bijgevolg, moet de vergelijking daarvan met de spreekwijzen van het Nieuwe Testament veel toebrengen tot opheldering daarvan. Indien iemand de proef nam van enige plaatsen in het Hebreeuws te vertalen, hij zou in vele bevinden, dat ze nader aan die der Talmoedisten, dan van de Bijbel kwamen."

Rhenserdus begint een van zijn geleerde verhandelingen op deze wijze: "Doordat elk een bij de christenen lof behaald die in verschillende delen van geleerdheid ervaren zijnde, zijn werk maakt van de opheldering van de Schrift, weet ik niet wie zulks meer verdient dan die welke, door-geoefend zijn in de Hebreeuwse taal en wetten; daaruit als de beste oorsprong voor de dag brengt hetgeen tot verklaring van het Nieuwe Testament kan strekken. Griekenland verschaft veel, Rome eertijds de meesteres van alle volkeren niet weinig. Wie deze verwaarloosd of niet genoeg kent, werkt tevergeefs aan de verklaring van het Nieuwe Testament. Maar hoeveel het ook zij, gelijk het inderdaad groot is, het is maar een druppel van de oceaan in vergelijking van datgene wat ons de geschriften van de Hebreeërs daartoe uitleveren; niet bij schepels, of maten van drie schepels, maar bij gehele schuren vol.

Muchlins, in zijn verdediging van de beoefening van de Talmoed, laat zich op de volgende wijze horen: "De Talmoedische geschriften zijn van veel dienst tot het

³ Johannes Buxtorf (25 december 1564 - 13 september 1629) was een beroemde Hebraïst, lid van een familie van oriëntalisten, 39 jaar hoogleraar Hebreeuws, Basel; en werd bekend onder de titel 'Meester van de Rabbijnen'

⁴ Johannes Coccejus (of Coccejus) (geboren in Bremen 1603-04 - 1669), werd professor in de theologie aan de Universiteit van Leiden. Zijn belangrijkste diensten als een Oosterse geleerde waren in de Hebreeuwse filologie en exegese. Hij legde zich toe op de Verbondstheologie. Hij vergeestelijkt de Hebreeuwse geschriften zodanig, dat er gezegd werd, *dat Coccejus Christus overal in het Oude Testament vond en Hugo de Groot vond Hem nergens.*

verstaan der heilige Schrift. Want hoeveel misslagen en fouten zijn er niet in de vertalingen van de heilige Bijbel uit onkunde van de zaken in de Talmoed? Een overzetter hierin onwetend, kan licht feilen en doet andere in dezelfde dwalingen vallen. Wat kan zo iemand doen aangaande het Oude Testament daar alles vervuld is met de dingen waarvan in de Talmoed gesproken wordt? Wat aangaande het Nieuwe Testament? De tekst daarvan is Grieks, de woorden, ja zijn Griekse woorden en de letters Griekse letters, maar de stijl is geheel Joods en van de smaak van de Talmoed. Zodat men de Talmoedische geschriften kan aanmerken als een woordelijke verklaring van het Nieuwe Testament; dat niemand zal ontkennen, die niet vooraf besloten heeft enige veronderstelling te verdedigen."

Na het geven van verschillende voorbeelden in het Nieuwe Testament tot bewijs van hetgeen hij gezegd heeft, voegt hij er nog bij: 'zonder ontknoping en duidelijke verklaring der Talmoedisten zullen deze dingen geheel en al onoplosbaar blijven en alleen verstaan worden van zulke, die het geleerd hebben uit de bronnen van de Misnah en de Talmoed. En daarom hebben vele geleerde mannen, die dit begrepen zich voornamelijk toegelegd om de boeken van het Nieuwe testament uit de Talmoedische in hun Rabbijnse geschriften te verklaren en dat zeer gelukkig.'

Dan noemt hij in het bijzonder Drusius, Grotius, Capellus, Cartwright, Lightfoot.

*Surenhuizen*⁵ zegt, dat hij door ondervinding geleerd had, als hij zich in zijn jonge tijd geoefend had in het lezen van Griekse schrijvers, om het Nieuwe Testament te beter te verstaan, maar dat nut in dezelve niet te wezen, welk hij er van verwacht had, overmits de stijl en taal geen overeenkomst heeft, uit oorzaak van de afgescheidenheid der schrijvers van het Nieuwe Testament, van het Grieks. En voortgaande bericht hij zijn lezers, dat, wanneer hij zich tot de Hebreeuwse studiën overgaf, deze hem niet alleen rechtstreeks inleidden tot verstand van het Oude Testament, maar hem ook, boven zijn verwachting, groot licht gaven in de duistere plaatsen van het Nieuwe. Hij vond er ook, de zaken wel overwogen hebbende, merkelijke reden voor, daar de schrijvers daarvan Hebreeërs waren geweest, en een Hebreeër tot hun meester hadden gehad, waarvan zij de leer gehoord hadden in de oude Hebreeuwse taal die onder de leraars in hun lessen over de Bijbel in gebruik was; en in de Syrische, welke in de gewoonlijke omgang, of in leerredenen voor ongeleerde mensen gebruikt werd.

Wagenseil verzekert, gelijk ik tevoren al heb aangemerkt dat er geen boek in de wereld is, dat van zoveel nut kan wezen tot verklaring van de heilige Schriften, als de Talmoed. Hij doet erbij, dat het Nieuwe Testament duidelijk bewijst, dat de inzettingen of overleveringen waarvan in de Talmoed gesproken wordt vanouds af bij de Joden hebben plaatsgehad. Omdat velen met de eigen woorden daarin voorkomen. Waarom *John Lightfoot*, een Engelsman zeer ervaren in de Hebreeuwse letterkunde, een zeer fraaie werk heeft geschreven: *verklaring van de vier Evangelisten*; met voornamelijk uit de Talmoed licht te geven aan de heilige schrijvers en sommige van de duistere spreekwijzen daarin te verklaren. Dat werk acht ik zeer hoog. Want het is geheel vervuld met gegronde geleerdheid en geeft vele dingen aan de hand waarom nooit een uitlegger gedacht had of had kunnen denken zonder in de Talmoed bedreven te zijn. Het was te wensen dat hem God het leven had gespaard om al de boeken op dezelfde wijze te behandelen. Maar door zijn dood verhindert zijnde, zou het wenselijk wezen, dat iemand anders op dat spoor, welk hij heeft aangewezen het

⁵ Professor in de Griekse en Hebreeuwse taal te Amsterdam in de 16^e/17^e eeuw

overige volvoerde. Zeker zou hij er grote dank mee behalen bij allen die zodanige zaken op de rechte waarde schatten."

Het is van geen belang, ja tegen de rede dat sommige geleerden, die voor het strijdig gevoelen zijn, hebben aangedrongen dat al wat de Joden geschreven hebben in de Misnah en Gemara, al de wijsheid der oude Hebreëen, de overlevering der ouden en al wat zij hebben rakende hun oudheden, plechtigheden en gewoonten, voornamelijk die welke enig licht geven aan het Nieuwe Testament, genomen zijn uit het Nieuwe Testament zelf, van het gezag van Christus en Zijn apostelen, van de oudvaders en afvallige christenen; dat Christus en Zijn apostelen geen op zich hebben op de gewoonten en plechtigheden der joden, welke voor hun tijd in gebruik waren; en bijgevolg niets kan geleerd worden uit de Talmoed om plaatsens van het Testament te verklaren.

*Braunius*⁶ heeft hierop een volkomen antwoord gegeven met geen minder ijver dan kracht van redevoering. "Het gaat mij aan het hart, zegt hij, te zien dat mannen, - hij bedoelt in het bijzonder Vossius en Owen, - anderszins ervaren in Griekse en Latijnse schrijvers, zaken voorstaan die zo ongerijmd en klaarblijkelijk vals zijn, en dat met zo grote vrijmoedigheid. Zij moeten het mij vergeven als ik erbij voeg, met geen minder onwetendheid; want ik zeg maar de waarheid. Die de Misnah en Gemara en andere oude boeken maar eens heeft ingezien zal terstond bemerken, dat die zulke dingen zeggen, ten enenmale onkundig zijn in de Joodse oudheden en de bovengemelde geschriften nimmer gelezen hebben. Maar alleen sommige dingen uit anderen hebben getrokken, dikwijls verkeerd en vals bijgebracht."

Hij maakt terecht gewag van de onverzoenlijke haat der Joden tegen Christus, Zijn apostelen en de oudvaders der Christenkerk, die een uiterste afkeer van hun (der Joden) schriften hadden en daar nimmer gebruik van hebben willen maken. Hij merkt verder aan, 'dat het even belachelijk is, als te stellen, dat de Griekse en Romeinse schrijvers uit het Nieuwe Testament hebben aangetrokken, hetgeen zij aangaande Cesar Augustus, Cyreniës, Pontius Pilatus en andere dingen welke tot de Romeinse historie behoren, gezegd hebben. Dat het een even grote krankzinnigheid is, zich in te beelden dat de Joden hetgeen zij geschreven hebben aangaande de gewoonten en plechtigheden van het volk uit hetzelfde Nieuwe Testament hebben overgenomen, als te veronderstellen dat de heidenen daaruit hebben ontleend hetgeen zij aangaande de Olympische Spelen en andere gebruiken waarop van de apostelen wordt gezinspeeld, gezegd hebben. Hij stelt de dwaasheid van zulke stelling tentoon met aan te merken, dat de Joden ingevolge van dezelve niets zouden geweten hebben van synagogen in Juda; of gedacht zouden hebben om gedenkcedels en het vergroten van de zomen hunner klederen; om het betalen van de tienden van munt, dille, komijn en andere kruiden; geen kennis zouden gehad hebben van een sabbatsreis; van het aantrekken van een voorhuid na de besnijdenis; van de wet van te geselen met veertig slagen min één; ja zij zouden mogelijk ook niet gezworen hebben bij de hemel of bij de aarde, Jeruzalem of de tempel of bij hun hoofd; of enige pijpers en klaagvrouwen bij hun lijkstatiën gebruikt, of het plukken van korenaren op de sabbat verboden hebben, *ten ware zij deze dingen in ons Nieuwe Testament gevonden hadden*; dat zeer buitensporig en belachelijk is, en nochtans niet meer dan hetgeen zodanige schrijvers stellen.

Daar zullen er mogelijk zijn die denken, *dat ik in de volgende verklaring al teveel*

⁶ Johannes Fridericus Alstein Braunius, 1628 – 1708, theologisch professor te Groningen

gebruik gemaakt heb van het gezag van Joodse schrijvers.

Ik meen, dat ik er geen meer gebruik van gemaakt heb, dan mijn lezen en het beoefenen van dezelve mij zeer klaar hebben doen zien, dat er gebruik van kan gemaakt worden; ik zou om die rede de uitgave van deze verklaring nog hebben achtergehouden, in hoop van door die weg in staat te geraken van nog enig meerder licht aan sommige plaatsen der heilige Schrift te geven; ten ware de drang van mijn vrienden en de overweging van de onzekerheid des levens, mij hadden overgehaald om dezelve in het licht te geven zoals ze is.

Ik heb alle vlijt aangewend, zo uit hetgeen ik zelf gelezen had, als uit de aanmerkingen van anderen, om deze in dat opzicht zo volkomen te maken als ik kon. Aan niemand echter heb ik meer hulp en ondersteuning gevonden dan aan de grote *Lightfoot*, die voor mij het ijs gebroken en de weg aangewezen heeft, welke ik houden moet, zoals *Wagenseil* aanmerkt.

Met mijn aantekeningen na te zien en hetgeen ik daarin vond te vergelijken, met hetgeen die Doctor reeds had aangemerkt, zag ik dat er onder waren, waarvan hij al gebruik had gemaakt. Dat kon nauwelijks anders wezen in het lezen van dezelfde schriften met een gelijk oogmerk; ik heb ze evenwel daarom niet achtergehouden, maar heb ook daarbij nog gebruik gemaakt van andere, door hem bij gebracht, welken door mij voorbij gezien waren, om dit werk zo volslagen te maken als mogelijk was, waarvoor mij de liefhebbers van Hebreeuwse geleerdheid zullen bedanken.

En wat diegenen aangaat, welke geen smaak van zulke dingen hebben, zij zullen buiten dat, zo ik hoop, een volledige verklaring van de heilige tekst vinden; en ik voeg er hierbij, dat de aanhalingen van dat soort in volgende delen van dit werk niet zo menigvuldig zullen zijn als in dit eerste.

Het is zeer wel mogelijk dat mijn liefhebberij voor dit slag van geleerdheid mij enige struikelingen heeft doen begaan, welke ik hoop dat verschoning zal vinden. Ja, in dit soort van geleerdheid zelf, zal ik buiten twijfel wel ergens gemist hebben, dat lieden van oprechtheid en een gezond oordeel, voornamelijk zulken die enig begrip hebben van de moeilijkheid en ingewikkeldheid van die studie mij niet kwalijk nemen, maar met toegenegenheid verbeteren zullen.

Sommigen van mijn lezers zullen misschien gestoord wezen over dingen, welke zij in de aanhalingen uit Joodse schrijvers zullen vinden, niet gewoon zijnde zulke dingen te lezen. En dat is een ongeluk, dat de getuigenissen uit heidense of Joodse schrijvers bijeengebracht, samenvalt dat er menigmaal dingen in voorkomen die niet aangenaam zijn voor Christelijke oren. Ik heb, zoveel ik kon, zulke dingen vermijnd; maar somtijds is het noodzakelijk geweest een plaats uitvoeriger aan te halen, dan men wel verkiezen zou, om de zin volledig te hebben en te doen verstaan. De lezer moet maar bedenken, dat hem de aanhaling niet verder raakt, dan betrekkelijk tot datgene waartoe ze bijgebracht wordt, het zij een speekwijze, historie, plechtigheid of gewoonte.

Aangaande de Oosterse vertalingen waarvan ik in dit werk gebruik gemaakt hebbe, zij zijn die welke uitgegeven zijn in de *Biblia Polyglotta* van Londen; en ik heb, voor het grootste gedeelte, de vertalingen daar in gevolgd, willende liever dat mijn lezers zich zouden vertrouwen op de arbeid van die geleerde mannen in dat werk, dan op de geringe kennis en bekwaamheid welke ik in die talen heb.

Ik heb geen werk gemaakt om de verschillende lezingen nauwkeurig te onderzoeken. Alleen blijven bestaan op enige van aanmerkelijk belang en die het meest van onze algemene lezing afwijken, of met de Vulgaat en Oosterse vertalingen overeenkomen; of enige andere nuttige aanmerkingen uitleveren.

En de lezer behoeft niet te vrezen, dat het gezag van de Schrift enigszins zal verzwakt en twijfelachtig gemaakt worden door deze verscheiden lezingen. Want gelijk een geleerd man, onze eigen landgenoot heeft aangemerkt: "het is een ontegenzeggelijk bewijs voor de Schrift dat, daar andere onnauwkeurigheden, hoe menigvuldig, voorbedacht zijn toegelaten, er echter niets van hetgeen dat wezenlijk is, of de zaligheid raakt, in het allerminste verwrongen is. Om de waarheid te zeggen, deze verschillende lezingen in enige plaatsen zijn van weinig aanbelang. Zij doen ten opzichte van het voorname van de Schrift hetzelfde als de verschillend hij van een kompas ten opzichte van de gehele zeilsteen van de aarde. Een zeeman weet daaruit zoveel te beter welke koers hij moet houden."

Ik heb er niets meer bij te voegen, dan alleen dat ik hier en daar gewag gemaakt heb van de voornaamste tegenwerpingen der Joden, tegen de Schriften van het Nieuwe Testament en die kort heb beantwoord. En dat temeer, omdat gelijk zulks dienen kan om hun vooroordelen tegen hetzelfde tegen te gaan en de christenen in het geloof te versterken; het ook de uitvluchten van de Deïsten tegengaan, die zich daarin bij de Joden voegen en zich van gelijke redenen bedienen.

Wegwijs in het Jodendom,

door Chaim Pearl en Reuben S. Brookes.

Uitgave Nederlands- Israëlitisch kerkgenootschap, Amsterdam, 1997

Het Gebedenboek

Het Joodse gebedenboek, de *Siddoer* (ook wel *Tefille*) genoemd, is in feite de neerslag van een ontwikkeling op Joods godsdienstig gebied van welhaast drieduizend jaar. De gebeden voor de wekdagen, de sjabbat, de *jamiem towiem* en persoonlijke omstandigheden weerspiegelen de geschiedenis en de wereldbeschouwing van het Joodse volk door de eeuwen heen, en brengen in het bijzonder de diepe godsdienstige overtuiging tot uitdrukking van de klassieke perioden in de geschiedenis van het Jodendom.

Gemeenschappelijk gebed

Een der voornaamste kenmerken van het Joodse gebedenboek is dat de meeste gebeden geen persoonlijke doch *gemeenschappelijke gebeden* zijn, die uitdrukking geven aan het collectieve bewustzijn van het Joodse volk. Weliswaar spreekt Tenach ook van *persoonlijke gebeden* - bijvoorbeeld van Abraham, van Jacob, van Mozes, van Channa, van David en van Daniël - eenvoudige gebeden, waarin degene die bidt zijn innigste gedachten tegenover God uitspreekt.

Maar, zoals reeds gezegd, het meest kenmerkende voor de Joodse godsdienst is het gemeenschappelijk gebed. De aanvang hiervan is niet met zekerheid vast te stellen, maar men mag wel aannemen, dat het gemeenschappelijk gebed reeds bestond in het tijdvak der Profeten, toen de Eerste Tempel nog bestond, d.w.z. in de achtste en zevende eeuw vóór de gewone jaartelling. Deze gemeenschappelijke eredienst, die later haar meest volledige uitdrukking vond in sjoel, is een der voornaamste bijdragen van het Jodendom tot de godsdienstgeschiedenis; zij werd later overgenomen door het Christendom en nog later door de Islam.

Met het toenemen van de betekenis van het gemeenschappelijk gebed ontstonden tevens bepaalde overleveringen, welke later kracht van wet kregen, dat bepaalde gebeden slechts als gemeenschapsgebed mogen worden uitgesproken, bijvoorbeeld het *Kaddiesj-gebed* en de *Kedoesja*, die de vorm kregen van een beurtzang tussen de Voorzanger en de gemeente.

Voornaamste Bestanddelen

Tot de oudste bestanddelen van het gebedenboek behoren ongetwijfeld bepaalde *Psalmen* en het *Sjema*. Het *Sjema* (Hebreeuws: לארשי עמש) is het meest centrale gebed in het ochtend- en avondgebed van het Jodendom. De tekst is afkomstig uit de Thora. Het complete *Sjema*-gebed bestaat uit drie onderdelen: Deut. 6:4-9, 11:13-21, en Num. 15:37-41.

De kernzin van het Shema in het Hebreeuws is: דהא הוהי וניהלא הוהי לארשי עמש

Hetgeen wordt uitgesproken als: Sjema Israel, Adonai Elo-hénoe, Adonai echád. Hoor Israël, de Heere is God, de Heere is één. Oorspronkelijk was dit het gehele gebed (zie Talmoed Soekkot 42a; Berachot 13b). Later is het uitgebreid.

Samen met de responsen door de gemeente werden deze in de vroege sjoel-periode *direct overgenomen uit de oude Tempeldienst*. De Psalmen werden, naar wij boven hebben gezien, dikwijls in de Tempel gereciteerd als een onderdeel van de Tempeldienst. Men mag daarom aannemen dat men in godsdienstige bijeenkomsten in vroeger tijden veel gebruik maakte van het Boek der Psalmen.

Het Sjema werd reeds in zeer oude tijd beschouwd als de belichaming van de hoofdprincipes van het Joodse geloof. Daarom werd, evenals in de Tempel, ook in de oorspronkelijke sjoel-diensten het Sjema een belangrijk onderdeel daarvan.

Behalve de Psalmen en het Sjema kent men echter niet met zekerheid andere voorgeschreven gebeden uit oude tijd. Het was pas in de vierde en derde eeuw vóór de gewone jaartelling dat de zgn. Mannen van de Grote Synagoge (*Ansjee Haknesset Hagedola*), die door Ezra waren samengebracht als gezaghebbende instelling inzake alle godsdienstige zaken, het gebed in zijn hoofdonderdelen ontwikkelden tot zijn huidige vorm. Zij beschouwden de twee gebedsformules, waaruit het Sjema bestaat als het hoofdbestanddeel van de Joodse geloofsbelijdenis, en voegden daar twee inleidende gebedsformules aan toe. De eerste spreekt van God als de Schepper van het Licht, de God van het Heelal; de tweede van de centrale plaats van de Thora in het leven van de Jood.

Op het Sjema lieten zij een gebed volgen dat *God de Verlosser van Israel* noemt. Verder waren zij verantwoordelijk voor de samenstelling van de *Sjemonee Esree*, de achttien zegenspreuken of Amida. En ten slotte voerden zij de voorlezing van gedeelten uit de Thora in als onderdeel van de godsdiensttoefening op sjabbat, op *jamiem towiem* (de Joodse feestdagen) en andere speciale dagen en op maandag en donderdag tijdens de ochtenddienst.

Dit zijn dus de voornaamste gebeden, die teruggaan tot de sjoeldiensten in de derde eeuw voor de gewone jaartelling. Bovendien hebbende Mannen van de Grote Vergadering drie verplichte tijden voor het dagelijks gebed ingevoerd, n.l. vroeg in de ochtend (Sjachariet), 's middags (Mincha) en 's avonds (Ma'ariew of Arwiet).

Algemeen

De overige bestanddelen van de Siddoer ontstonden in de volgende eeuwen, voornamelijk tot het einde van de elfde eeuw. Daarna werd zeer weinig aan de verplichte gebeden toegevoegd, hoewel er in de latere Middeleeuwen vele hymnen (Pjoetiëm) werden geschreven, die in het Joodse Gebedenboek werden opgenomen, om op bijzondere feest- of gedenkdagen te worden gereciteerd. Zij zijn echter niet steeds verplicht.

Een van de voornaamste kenmerken van de Siddoer is dat het niet alleen een boek met gebeden is, maar tevens een bloemlezing van godsdienstige lectuur bevat. Bepaalde bestanddelen van de Siddoer zijn eigenlijk geen gebeden, maar passages uit de Talmoed en andere rabbijnse werken, zoals de beroemde *Spreuken der Vaderen* (*Pirkee Awot*). Toch nemen zij een eervolle plaats in het Joodse gebedenboek in omdat de bestudering van de Joodse godsdienstige geschriften vaak tot een godsdienstige ervaring kan leiden die even diep en bevredigend is als het gebed.

Een ander kenmerk van het Joodse Gebedenboek is dat het een aantal fundamentele Joodse geloofsopvattingen tot uiting brengt, zoals het Joodse Godsbegrip, de Uitverkiezing van Israël, de Goddelijke oorsprong van de Thora en de hoop op de komst van de Messias.

Deze en andere grondbegrippen van het Joodse geloof vormen een zo onverbrekkelijk onderdeel van het dagelijks gebed dat het de Siddoer tot een belangrijke bron maakt van de Joodse wijsbegeerte. Een goed voorbeeld hiervan is het *Aleenoe-gebed*, een

van de meest treffende Joodse gebeden, dat tevens samenhangt met de geschiedenis van het Joodse martelaarschap. De aanhef bevat de gedachte van Israëls uitverkiezing; in het tweede gedeelte wordt de aard van deze uitverkiezing verbonden met het universalistische ideaal '*wanneer God Één zal zijn, en Zijn naam Eén.*'

De Joodse levensbeschouwing blijkt tevens uit het feit dat het aantal *dankzeggingen* verre het aantal smeekbeden overtreft. Immers, het Godsvertrouwen uit zich het best in een stemming van dankbaarheid en vreugdevol optimisme. Tot de belangrijkste gebeden in deze groep behoren die welke spreken van Gods verhevenheid en Heiligheid. De *Kedoesja* is een beurtzang die aan God volmaakte heiligheid toeschrijft.

Tot deze dankgebeden behoort ook het *Kaddiesj-gebed*. Dit was oorspronkelijk het gebed waarmee de leraar zijn les besloot en later het slotgebed van de synagogedienst. Na verloop van tijd werd het speciaal bekend als het gebed dat door de rouwende wordt gezegd en waarin deze, door God *Groot en Heilig* te noemen, zijn vaste geloof tot uiting brengt in Gods goedheid en Zijn rechtvaardig bestuur van het Heelal.

Zie: HET JOODSE ACHTTIENGEBED DE BRON VAN HET ONZE VADER.

Vergelijk tussen het 'Achtttiengebed' en het 'Onze Vader'. Door W. Westerbeke

www.theologienet.nl

Joodse geschriften

De Misjna

Toen in het jaar 70 van de gewone jaartelling de Tempel te Jeruzalem werd verwoest en er een eind kwam aan de Joodse autonomie, leefde er een groot Joods geleerde, rabbi *Jochanan ben Zakkai*. Hij verkondigde de opvatting dat het voor Joden niet onmogelijk is voort te leven zonder autonomie en zonder de Tempel, mits zij de praktijk van het Jodendom centraal stellen. Daartoe stichtte hij een leerschool te Jawne, ten Zuiden van Jaffa en van het tegenwoordige Tel Aviv. Dank zij zijn arbeid en dank zij latere Joodse geleerden, in Israël en daarbuiten, werden vele leerscholen gesticht waar de Joodse leer zorgvuldig werd onderwezen en bestudeerd. Overal trokken deze leerscholen velen aan, die hun Joodse kennis zochten uit te breiden en te verdiepen. In die tijd waren er reeds verzamelwerken in omloop van algemeen aanvaarde rabbijnse uitspraken en overleveringen.

Omstreeks het jaar 200 van de gewone jaartelling bracht een der grootste Joodse geleerden Rabbi *Jehoeda Hanassi* - Rabbi Jehoeda de Vorst - de toenmalige Patriarch van Galiléa (ca. 135 - ca. 200 van de gewone jaartelling) al deze verzamelingen bijeen, voegde ze samen, redigeerde ze tot één systematisch, gezaghebbend werk, de Misjna (letterlijk 'lering'). In de Misjna werd dus de mondeling tot die tijd overgeleverde Joodse leer schriftelijk vastgelegd en gecodificeerd.

De Misjna bestaat uit zes delen, naar onderwerpen gerangschikt. Deze zijn: 1. Zera'iem (Zaden), die hoofdzakelijk de landbouwwetten in Israel behandelt; 2. Mo'eed (Feestdag), over zaken met betrekking tot de sjabbat en de feestdagen; 3. (Vrouwen) voornamelijk betreffende de huwelijks- en scheidingswetten; 4. Nezikien (Schade), over Burgerlijk en Strafrecht; 5. Kodasjiem (Heilige Zaken), over de offerwetten en het Tempelritueel, en 6. Teharot (Reiniging), met voornamelijk bepalingen over persoonlijke en godsdienstige reinheid.

De Misjna is de schriftelijke codificatie van de leerstellingen van ca. 120 Joodse geleerden tot aan het einde van de 2^e eeuw van de gewone jaartelling, de Tana'iem, - enkelvoud Tanna - de benaming voor de leraar in de Misjna. Tanna, evenals Misjna, komt van een werkwoordstam die betekent: *Onderwijzen door herhaling*.

De Gemara of Talmoed

Nadat de Misjna was voltooid onderwierpen latere Joodse geleerden elke uitspraak ervan aan nauwkeurig onderzoek en uitvoerige discussies. Deze geleerden - die leefden van ca. 200 tot ca. 500 van de gewone jaartelling - worden de Amora'iem genoemd (letterlijk: *sprekers, verklaarders*). Zij leefden gedeeltelijk in Israël en gedeeltelijk in Babylonië en waren ongeveer drieduizend in getal. Hun discussies zijn opgetekend in de Gemara (letterlijk 'lering').

De Gemara, ook *Talmoed* genoemd, is tot ons gekomen in twee vormen, de Jeruzalemse Talmoed ofwel *Talmoed Jeroesjalmie* en de Babylonische Talmoed ofwel *Talmoed Bawlie*. De Jeruzalemse Talmoed - die de oudste van de twee is - is veel geringer van omvang dan de Babylonische en is niet voltooid. De Babylonische Talmoed is de meest gezaghebbende van de twee en heeft naast Tenach een diepgaande invloed gehad op het Joodse geestesleven.

De Gemara bevat niet alleen geleerde discussies over passages in de Misjna, hoewel dit haar voornaamste doel is, maar tevens een groot aantal andere onderwerpen op het gebied van de geschiedenis, legenden, zedenleer, wetenschap en vele andere onderwerpen die in de rabbijnse leerscholen werden besproken. De onderwerpen op deze laatste gebieden noemt men wel *Agada*, terwijl de discussies over onderwerpen van zuiver leerstellige aard *Halacha* worden genoemd.

In tegenstelling tot de *Misjna*, die in het Hebreeuws is geschreven is de taal van de Gemara *Aramees*. De Gemara wordt ook wel Sjas genoemd, een afkorting van de woorden Sjisja Sedariem, Zes Delen.

De Midrasj

Het woord Midrasj betekent eigenlijk 'onderzoek', 'uitlegging' en is de algemene term voor een belangrijk onderdeel van de rabbijnse literatuur.

Sinds de tijd dat Joden Tenach begonnen te lezen werden pogingen ondernomen om de Bijbelteksten op alle manieren te interpreteren die aan de Joodse geleerden mogelijk schenen. De Midrasj vormt het resultaat van deze Bijbel-interpretaties, die trachten door te dringen tot achter de letterlijke tekst om de *verborgen betekenis* ervan te doorgronden. Aldus bevat de Midrasj een rijkdom aan zedenkundige verhandelingen, legenden en parabels; veel ervan vormt een soort populaire homiletica of een korte schets voor een preek. Niettemin behandelen bepaalde gedeelten van de Midrasj onderwerpen van juridische aard, die naar inhoud nauw verwant zijn aan de juridische gedeelten van de Talmoed.

Vanzelfsprekend ontstond een dergelijk veelomvattend werk met rabbijnse interpretaties van geheel Tenach (Hebreeuwse Bijbel) niet in een enkele generatie. In feite ontstonden de vroegste gedeelten van de Midrasj nog voor Tenach in de huidige volgorde van de Bijbelboeken werd gecanoniseerd, terwijl de jongste gedeelten van de Midrasj pas stammen uit de 10de en 11de eeuw van de gewone jaartelling

De grootheid en eeuwige waarde van de Midrasj berust op de *Agada*, d.w.z. de zedenkundige opvattingen waarvan de rabbijnen hun lezers zochten te doordringen. In tegenstelling tot de Halacha, die bestaat uit juridische discussies en uitspraken, is de Midrasj meer op denkbeelden dan op details gericht. De Agadische literatuur

weerspiegelt de godsdienstzin van het Joodse volk. Hier vinden wij verheven zedelijke opvattingen en wijsgerige gedachten, zowel als een grote hoeveelheid folkloristische gebruiken. De Midrasj, die geschreven is in een stijl die zowel populair is als aantrekkelijk, sprak tot de ziel van het volk, voor wie het een bron vormde van diepe geestelijke troost en zedelijke kracht.

Bovendien werd de Midrasj-Agada een belangrijk hulpmiddel om de Joden de betekenis en schoonheid van het Jodendom te laten zien. Hoewel veel van de Agadische literatuur in de Talmoed is te vinden, vindt zij haar eigenlijke bekroning in de Midrasj.

De belangrijkste Midrasj-verzamelingen zijn: Midrasj Rabba, op de gehele Pentateuch en op de Vijf Megilot: Mechilta op Exodus, Sifra op Leviticus, Sifree of Numeri, Mechilta op Deuteronomium, Pesikta op Haftara van de Feestdagen en andere bijzondere dagen, Tan-choema op de gehele Pentateuch.

Enkele Joodse geleerden uit de Middeleeuwen

Rasji

Van alle Joodse commentatoren van Tenach en de Talmoed is de meest vermaarde Rasji zoals hij meestal wordt genoemd naar de beginletters van zijn volle naam *Rabbi Sjloomo ben Jitschak*, die van 1040 tot 1105 leefde in Frankrijk. Zijn Talmoed-commentaar verklaart de betekenis van de tekst zodat deze zelfs voor een beginneling begrijpelijk wordt. Zijn commentaar op Tenach maakt gebruik van de Midrasj en van de Talmoed welke hij aanhaalt om de tekst te verduidelijken. De serieuze bestudeerder van Tenach en van de Talmoed zal tot op de dag van heden daarbij steeds de commentaren van Rasji gebruiken.

Sa'adja (892-942)

Sa'adja, die geboren werd in Egypte, bracht het grootste deel van zijn leven in Babylonië door en wel aan de Talmoed-Akademie te Soera, waarvan hij het hoofd (Gaon) werd. Hij was godsdienstfilosoof, Tenach-verklaarder en de grondlegger van de rabbijnse literatuur. Hij schreef o. a. een Arabische vertaling van Tenach, een commentaar op het mystieke Boek van de Schepping (Sefer Jetsira), waarin hij de scheppingsleer en zijn opvatting over het Heelal uiteenzette. maar het belangrijkste is zijn Emmoenot We'Deot (*Geloofspunten en Meninge*), een wijsgerige uiteenzetting van het Jodendom, dat aldus voor de eerste maal filosofisch werd geïnterpreteerd, in overeenstemming met de Griekse en Arabische wijsgerige stromingen van zijn tijd. Ook verdedigde hij de Misjna en de Talmoed, tegen de **Karaïeten**, die deze verwierpen en in zijn tijd in Mesopotámië invloedrijk waren. Door Sa'adja werden zij teruggedrongen tot de rol van sekte.

Enkele Joodse geleerden uit de middeleeuwen

Salomon ibn Gabirol (1021-1071)

In later eeuwen werd zowel de Joodse wijsbegeerte als de Hebreeuwse dichtkunst vooral beoefend in Spanje, aanvankelijk vooral het Moorse, later ook het Christelijke Spanje.

Salomon ibn Gabirol (1021-1070) was zowel dichter als wijsgeer. Zijn twee beroemdste werken zijn de Keter Malchoet en Mekor Chajiem. De Keter Malchoet

(Vorstelijke Kroon) is een leerdicht, een reeks dichtwerken over God en Zijn Schepping, dat een ereplaats heeft gekregen in de Joodse liturgie. Mekor Chajiem (Bron des Levens) is een mystiek-wijsgerig werk dat er veel toe heeft bijgedragen om bepaalde stromingen in de laat-Griekse wijsbegeerte, vooral het neoplatonisme, ingang te doen vinden in het Middeleeuwse Europa.

Jehoeda Halevi (1085-1140)

Zijn roem berust allereerst op zijn Hebreeuwse gedichten '*Oden aan Zion*' ofwel Zioniden, waarvan vele zijn opgenomen in de Joodse liturgie, en wel in de ochtenddienst van de 9de aaw (maand Ab).

Een proza-werk, oorspronkelijk in het Arabisch geschreven, is de *Koezari* (de Chazaar), een wijsgerige dialoog tussen de vorst der Chazaren, een niet-Christelijk volk in Zuid-Rusland, die tot een der drie monotheïstische godsdiensten wilde overgaan en daartoe een Christelijk theoloog, een Moslem theoloog en een rabbijn uitnodigde om hun geloofsleer uiteen te zetten. Ten slotte koos de vorst voor het Jodendom. Het werk is tevens een verhandeling over het Jodendom als openbaringsgodsdienst. Jehoeda Halevi - in tegenstelling tot Maimonides (zie beneden) - benaderde het Jodendom niet zozeer op rationalistische als wel op mystieke wijze.

Mozes ben Maimon (1135-1204)

Mozes ben Maimon, vaak ook Maimonides en ook *Rambam* (Rabbi Mosje ben Maimon) genoemd, geldt als de grootste Joodse geleerde uit de Middeleeuwen. Hij werd geboren in Cordova, maar als klein kind vluchtte hij met zijn ouders wegens de vervolgingen in Cordova naar Noord-Afrika, waar hij opgroeide in Fez. Later begaf hij zich naar Cairo, waar hij nog later de artspraktijk uitoefende en zelfs lijfarts werd van Sultan Saladdin. Ofschoon zijn beroep hem het grootste deel van de dag in beslag nam, slaagde hij er toch in tijd te vinden voor een aantal omvangrijke werken op Joods gebied.

Het bekendst hiervan zijn de *Misjnee Tora*, de herhaling van de Tora ook wel *Jad Hachazaka* (de Sterke Hand) genoemd, een meesterlijke compilatie van de Joodse wetten, in veertien delen, gerangschikt naar onderwerpen en zeer helder uiteengezet. Het kan als een encyclopedie van de Joodse wetten worden beschouwd en neemt in de opleiding van rabbijnen een belangrijke plaats in.

Zijn tweede voornaamste werk - oorspronkelijk in het Arabisch geschreven - is de *Moree Newoechiem* (Gids der Verdoolden), een wijsgerig werk waarin hij de leer van de Griekse wijsgeer Aristoteles - die in het Middeleeuwse Europa een belangrijke plaats innam - in overeenstemming trachtte te brengen met Tenach en de Joodse leer, en deze op rationalistische wijze verklaarde.

Rabbi Joseph Karo (1488-1575)

De schrijver van de *Sjoelchan Aroech* (letterlijk 'Gedekte Tafel'), Rabbi Joseph Karo was eveneens geboren in Spanje, maar moest dat land met zijn ouders reeds als klein kind ontvluchten. Hij vestigde zich in Safed in Galiléa in het Noorden van Israël, waar hij de *Sjoelchan Aroech* schreef. Dit is een systematisch en omvattend overzicht van alle Joodse wetsbepalingen, zoals deze zich tot het midden van de 16de eeuw hadden ontwikkeld. De *Sjoelchan Aroech* is de door alle religieuze Joden ter wereld erkende gezaghebbende codificatie van de Joodse wetspraktijk. Door zijn handzaam formaat en eenvoudige taal won het spoedig grote vermaardheid. Het bestaat uit vier delen, en wel Orach Chajiem (levensweg), over de dagelijkse godsdienstige praktijk in sjoel en

thuis); Joree Déa (over de spijswetten enz.) ; Ewen Ha'ezer (Hulp-steen) over het huwelijksrecht; en Chosjen Misjpat (Schild van het Recht), over burgerlijk en strafrecht. Samen met de aanvullingen van *Moses Isserles* (1520-1572) werd het de standaard codex voor de Asjkenazische joden.

De Hebreeuwse taal

De meest gebruikelijke vorm in de oude Joodse literatuur is Hebreeuws in het zgn. Aramees lettertype. De letters van het Hebreeuwse alfabet hadden - evenals het Phoenicische en het Kana'anietische schrift en die van het Babylonisch, Assyrisch, (Aramees) en ook de Egyptische hiërogliefen - oorspronkelijk wellicht de vorm van voorwerpen of dieren die deze naam hebben. Zo werd de Ajin - welk woord 'oog' betekent - oorspronkelijk geschreven als 0, en de Sjien - het Hebreeuwse woord voor 'tand' - als W.

Het Hebreeuwse alfabet bestaat uit 22 medeklinkers. Daarnaast kent men tien klinkers, vijf lange en vijf korte. Deze worden boven en onder de medeklinkers geschreven. Vaak, ook in de Tora, worden de klinkers geheel weggelaten.

Het Hebreeuws wordt geschreven van rechts naar links.

Er zijn verschillende vormen van het Hebreeuwse schrift.

A. Het zgn. kwadraatschrift. Dit staat ook bekend onder de naam (Aramees, of Assyrisch schrift), hoewel het in het geheel niet lijkt op het Babylonisch-Assyrische spijkerschrift. Dit is de meest gebruikelijke vorm voor gedrukt Hebreeuws.

B. Het cursiefschrift. Hiervan wordt bij het schrijven gebruik gemaakt. Het was het eerst in gebruik bij Joden in het middeleeuwse Duitsland.

C. Het alternatieve schrift. Dit is een enigszins vereenvoudigde vorm van het Kwadraatschrift.

D. Het Rabbijnse ofwel Rasji Schrift. Deze laatste naam gaat terug op Rasji, de vermaarde commentator op Tenach en de Talmoed (zie boven). Hiervan werd gebruik gemaakt door de commentatoren op de Talmoed en latere rabbijnse geschriften. Deze commentaren worden ook in moderne uitgaven in dit schrift gedrukt.

E. Het Tora schrift. Hierin worden de Boeken van Tenach geschreven, alsmede de tekst van de *Mezoeza* en van de *Tefillien*. Het is een verfraaiing van het kwadraatschrift en kan door degenen die daarmee op de hoogte zijn, zonder moeite worden gelezen.